

JEDNO VIĐENJE POVIJESTI GRADA KOPRIVNICE OD 1901. DO 1918. GODINE

A VIEW ON HISTORY OF CITY OF KOPRIVNICA BETWEEN 1901 AND 1918

Mira Kolar-Dimitrijević

Redovna profesorica u mirovini

mira.kolar@zg.t-com.hr

Zagreb, Draškovićeve 23/IV

10000 Zagreb, Hrvatska

Primljeno / Received 15. 6. 2009.

Prihvaćeno / Accepted: 4.11.2009.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDC/UDC: 94 (497.5-37) Koprivnica

SAŽETAK

Koprivnica od 1901. do 1918. prolazi kroz završni proces transformiranja u trgovačko središte đurđevačke, koprivničke i ludbreške Podravine. Položaj prvog grada na željezničkoj pruzi Budimpešta - Zagreb omogućava veliki dotok novca i robe iz razvijenijih dijelova Monarhije ali i brzi dotok privrednih informacija. Dostižući standard koji su imali gradovi u razvijenim dijelovima Monarhije, Koprivnica se pod pametnim načelnikovanjem Josipa Vargovića transformira u moderan gradić srednjoeuropskog tipa. Bilo je to silno važno i stoga što je Koprivnica na taj način umanjila djelovanje smanjivanja autonomije grada svrstana kao grad druge vrsti po Zakonu o gradovima 21. lipnja 1895. godine.

Rat je srušio mnoge vrijednosti i krajem 1918. Koprivnica se suočila s potrebom da organizira svoj život u novim političkim prilikama kao pogranični grad. Sve je trebalo brzo mijenjati.

Ključne riječi: Koprivnica, Josip Vargović, društvo, kapital.

Key words: Koprivnica, Josip Vargović, Society, Capitalism.

Pod banom Khuen Héderváryjem gradovi su u političkom smislu silno oslabili, a osobito gradovi koji su uvršteni u drugi razred. Grad Koprivnica je potpao pod Bjelovarsko-križevačku županiju, te je izgubio prestao biti sjedište podžupanije 1886., i bio je samo sjedište kotara iako je 1898. objavio svoj »Štatut«. Sad je sve njegove poslove kontrolirao kotarski načelnik podložan županiji. Koprivničanci su se teško mirili s ovako zapostavljenim položajem, u koje ih je dovela njihova opoziciona politika i ojačalo pravaštvo. Onda su se snašli i domaći gradonačelnici su postupili onako kao što je to učinio ban Ivan Mažuranić koji je iskoristio ono što mu je ostavljeno u upravi, pa je sredio upravu, školstvo, prosvjetu, a kroz kulturna vijeća donekle i gospodarstvo, te je iskoristio privatnu liberalnu slobodu osnivanja novčanih institucija i poticao osnivanje banaka i štedionica. To je isto učinio i Josip Vargović za vrijeme svog načelnikovanja u Koprivnici od 1906. do 1913., s time da se već i prije bavio novčanim poslovima. Vjerojatno Vargović nije slijedio politiku Mažuranića već je vidio kako su se organizirali brojni mađarski gradovi koji su postajali sve ljepši i bogatiji, s time da je i čitava Mađarska težila ojačati svoju autonomiju kroz lo-

kalnu županijsku i gradsku samoupravu, pretvarajući se u lijepu i bogatu zemlju.¹ No istovremeno to je dovelo i do pojave organizirane industrijske radničke klase, pa je 1878. osnovana i Mađarska radnička stranka a poslije 1891. mađarski je parlament izglasao i Zakon s programima zdravstvenog osiguranja za radnike, pa je to protegnuto i na Hrvatsku gdje su socijalna pitanja postala tema nekih točaka Hrvatskog sabora.

U takvim uvjetima Koprivnica je jedinu svoju budućnost mogla vidjeti u iskorištavanju svog položaja na glavnoj željezničkoj pruzi Budimpešta - Zagreb koja je u nagodbenom razdoblju bila vrlo frekventna, a promet se na početku dvadesetog stoljeća više nego utrostručio u oba smjera. Koprivnica je bila i raskrižje cesta prema Podravini i prema Varaždinu pa je njezina trgovačka uloga svake godine dobivala na važnosti. Situacija se nije promijenila ni kada je Bjelovar spojen željezničkom prugom s Križevcima 1894. godine, odnosno kada je 1912. uspostavljena željeznička veza do Kloštra Podravskog. Pruga Križevci - Bjelovar bila je vicinalna pruga slabije prohodnosti, a pruga Rijeka - Zagreb - Koprivnica - Mađarska bila je državna mađarska pruga prvog reda kojoj se posvećivala velika pažnja jer je povezivala Mađarsku s morem najkraćom mogućom linijom.

Stanovništvo Koprivnice je izvanredno dobro iskoristilo svoj položaj. Njeni gradonačelnici su pripomogli nastavku modernizacije Koprivnice započetu već u ranijem razdoblju: dr. Matija Malančec od 1904. do 1905. i Josip Vargović 1906. do 1913., prvi vješt pravu, a drugi financijama. Oni slušaju više vlasti, ali imaju i svoje vlastite planove, i nastoje što više izboriti za svoj grad. Dakako da su gradski, županijski i saborski izbori bila ključna događanja i da je trebalo uravnotežiti odnos prema Zagrebu, Budimpešti i Beču. Za vladu su izbori bili ogledalo vjernosti, a o rezultatu gradskih izbora je ovisio odnos Zemaljske vlade u Zagrebu prema gradovima, koji su svi izuzev Zagreba, Varaždina, Zemuna i Osijeka bili podložni županijskim kontrolama i velikom županu, a ne direktno Zemaljskoj vladi. Takav sistem uspio je urediti ban Khuen Héderváry Zakonom o gradovima iz 1895., ali je taj sistem u punoj mjeri počeo funkcionirati tek početkom dvadesetog stoljeća.

Kao i u općoj politici zemlje treba razlikovati u Koprivnici tri razdoblja: Prvo od 1900. do 1905., drugo razdoblje hrvatsko-srpske koalicije od 1905-1913. i treće od 1913. do 1918. godine.

KOPRIVNICA OD 1900. DO 1905.

Najvažniji događaj u ovom razdoblju je izrada regulacijske osnove koju je oko 1901. izradio mjernik Zemaljske vlade Albin Švarc. Zbog otpora građana nakon velikih diskusija u Gradskom zastupstvu ova radikalna osnova nije prihvaćena pa je gradski mjernik Franjo Poici izradio nakon dvije godine rada novu osnovu koja je 14. lipnja 1903. odobrenjem Zemaljske vlade dobila pravo realizacije. Po toj osnovi predviđena je intenzivna gradnja neizgrađenih gradskih površina.²

U ovom razdoblju grad Koprivnica još se uvijek povodi za politikom koju je kreirao ban Khuen Hédervary, tj. tihom mađarizacijom, jer je i ban Theodor Pejačević u vremenu od 1903. do 1907. dobrim dijelom nastavio politiku prijašnjeg bana koji je nakon odlaska iz Hrvatske u Budimpešti imao visoki politički položaj predsjednika parlamenta da bi i 1910. kao pristaša Istvána Tisze i jedan je od vođa Nacionalne stranke rada postao ministar predsjednik nakon odlaska We-

¹ Tisza se izuzetnom taktičkom vještinom umjesto kritiziranja dualizma usredotočio na sustavni rad na usavršavanju državnog, upravnog i sudskog sustava a imao je veće mogućnosti nego Mažuranić jer je mogao regulirati i gospodarska pitanja (László KONTLER, *Povijest Mađarske*, Zagreb 2007., 291).

² Mirela SLUKAN-ALTIĆ, *Koprivnica, Povijesni atlas gradova*, III, Zagreb 2003., str. 112-113.

kerlea.³ Prisutnost Héderváryja u budimpeštanskim ministarstvima bila je izražena nastavkom istovrsne politike prema Hrvatskoj kakva je vođena do 1903. godine. Gradovi obično nisu otvoreno ukazivali na probleme svojih sredina pa i nisu imali velike zahtjeve prema Zemaljskoj vladi, te je to vlada i nagrađivala nastojeći da u Saboru budu njeni ljudi. Međutim političko buđenje Koprivnice počelo je djelovanjem dr. Ivana Ružića kao domovinaškog zastupnika u Saboru za koprivnički izborni kotar u razdoblju od 1894. do 1897., a i 1903. godinom i kunovečka buna morala je ostaviti traga i u politici. U Sabor je od koprivničkog izbornog kotara od 1897. do 1901. ušao narodnjak dr. Ljudevit Schwartz,⁴ a od 7. studenog 1901. do 4. svibnja 1906. pravaš Josip Karlović. Grad Koprivnica nema direktno svog zastupnika u Saboru nego kao kotar, ali ima svoje predstavnike u Bjelovarsko-križevačkoj županiji.

Kako bi se oslabila opoziciona gradska uprava a ojačao položaj kotarskog načelnika koji je bio podređen velikom županu Bjelovarsko-križevačke županije, na mjestu stare gradske vijećnice srušene 1892., sagrađena je 1900. nova zgrada gradskog hotela s dvoranom u dvorištu po nacrtima zagrebačkog arhitekta inž. Carneluttia, ali je ta dvorišna zgrada srušena a ulična je na nalog Khuena Héderváryja pretvorena u zgradu kotarske oblasti, koji je smatrao da zgrada nekadanje koprivničke podžupanije (octenka A. Katza sinovi na Futakovcu) nikako ne bi odgovarala namjeni modernog kotarskog ureda. Budući da je 1893. srušena i ubožnica koja je imala dvoranu gdje su se mogle davati kazališne predstave, građani Koprivnice ostali su bez ijedne veće dvorane, te su se plesovi održavali u gostioni »K Sokolu« D. Ganzera koja je imala mali kapacitet. Sastajanje u malim gostionicama olakšalo je policiji (koja je do 1908. bila zemaljska) praćenje politički nepoćudnih osoba.⁵ Zaustavljeno je i tiskanje *Koprivničkog glasnika* koji je izlazio od 1896. do 1897. (tiskan u tiskari Tita Kostinčara koja je proradila 1885 godine). U knjižari i papirnici Jaroslava Merhauta nisu se mogli nabaviti politički već uglavnom samo modni listovi, pa vjerujem da su Koprivničanci bili odlično informirani o modnim trendovima i kućanskim savjetima ali da im orijentacija u politici nije bila baš najbolja.⁶ Namjera Merhauta za izdavanje ženskog lista *Modni svijet* po uzoru na bečke i berlinske listove čiji je prilog »Zora« uređivala Marija Kumičić nije uspio u Koprivnici, ali je počeo izlaziti u Zagrebu 1911. kao dvotjednik.⁷ No s politikom je stajalo drukčije. Dobivanje političkih obavijesti bilo je dosta suženo zbog jake cenzure. Nabavljanje opozicionih novina bio je pravi podvig, pa čak i kada se je radilo u nabavljanju *Hrvatskog naroda*,

³ Péter HANÁK, *Povijest Mađarske*, Zagreb 1995., 199.

⁴ Prvi izbori u koprivničkom kotaru su govorili da je pobijedio Ružić jer je dobio 256 a Švarc samo 216 glasova. No ukazano je na nepravilnost izbora u Bregima pa je saborski odbor za verifikaciju proglasio 23. kolovoza 1897. Ružićev izbor nevaljanim. Na naknadnim izborima je onda pobijedio Švarc. (S. MATKOVIĆ, N. dj., 171.)

⁵ Leander BROZOVIĆ, *Građa za povijest Koprivnice*, Koprivnica 1978., str. 92. Nije jasno da li je zgrada kotarske oblasti bila u početku građena kao gradski hotel za kojim se osjećala velika potreba radi putnika koji su sišli na željezničkoj stanici i nastavljali put prema Varaždinu ili prema Podravini ili je podignuta direktno kao zgrada kotarske oblasti. Ja sam sklona mišljenju da je zgradu podigla Gradska općina kao gradski hotel, koja je odlukom Zemaljske vlade ili županije pretvorena u zgradu kotarske oblasti a dvorana u dvorištu te zgrade na Banskom trgu je srušena.

⁶ Prema oglasu objavljenom 1910. kod Merhauta su preporučivani listovi: *Bazar*, *Das Blatt der Hausfrau*, *Bullericks Moden Revue*, *Chle Parisien*, *Illustrierte Frauen-Zeitung*, *Wiener Zeitung*, *Elegante Mode*, *Fraune-Fleiss*, *Fürs Haus*, *Kindergarderoba*, *Mode und Haus*, *Die Modenwelt*, *Grosse Modenwelt*, *Wasche Zeitung*, *Wiener Mode*, *Beobachter für Herrenmode*. (*Podravska hrvatska straža*, 38, 1. X 1910., str. 4.) U Merhautovoj knjižari moglo se 1910. prijaviti i za tečaj učenja esperantskog jezika (*Podravska hrvatska straža*, 2, 22. I. 1910., str. 3.). Zabavni i društveni život Koprivnice bio je u to vrijeme živ i bogat. Na Leništu u gostionici Mije Taranya (Tarandeka) priređivan je radnički ples sa zabavom, dok su u centru grada zabave imali bogatiji građani.

⁷ »Modni svijet«, *Nezavisnost*, br. 6, 7. I. 1911., str. 3. Uz list je izlazio i prilog »Zora« kojeg je uređivala Marija Kumičić, a u prvom broju su pisali Iva Rod, Zdenka Marković, Josip Milaković, dr. Ogrizović, Fran Galović, (*Nezavisnost*, br. 10, 4. II. 1911). Najavljeno je i izdavanje romana Karla Maya, što je i ostvario Vinko Vošicki, koji je preuzeo Merhautovu tiskaru u Koprivnici.

pokrenutog 1892. u Zagrebu pod uredništvom Ružića, odnosno kroz novine Peroslava Ljubića koji je uspio skinuti zabranu s *Podravca* i nastaviti u Virju s tiskanjem svojeg lista pod imenom *Hrvatske novine*.

Međutim, dolazak brojnih Židova u Koprivnicu utječe na stanovništvo koje se počinje dijeliti na ono trgovačko-poslovno i intelektualno koje ima težnju da vodi grad i na obrtničko-seljačko domaće koje se okuplja oko crkava i koje je uglavnom stalno u opoziciji prema gradskom zastupstvu gdje sve više preuzimaju vlast trgovci i odvjetnici, tj. kapital.

Sredina je dosta tolerantna prema došljacima i oni se vrlo brzo udomaćuju te srazmjerno svojoj materijalnoj snazi zauzimaju mnoge vodeće pozicije u gradu. Grad je smješten na raskršću putova s velikim perspektivama za uspješan razvoj. Koprivnica koja je po Mažuranićevom školskom zakonu imala opću pučku dječjačku i djevojačku školu te dva razreda opetovnice, dobiva po Khuenovom Zakonu o školama šegrtsku školu u trajanju od tri godine, jer je imala potreban broj šegrtova za otvaranje te škole. Brojni obrtnički i trgovački kadar u nastajanju uključen je tako u višegodišnje obrazovanje, odnosno tri godine u izučavanje stručne nastave, što je pripomoglo boljim obrtničkim i trgovačkim uslugama kojima je nakon ukidanja cehova 1872. godine prijetio nazadak. Tako je Koprivnica osigurala razvoj trgovine, obrta, uslužnih djelatnosti pa i industrije koja pokazuje interes za ovaj grad gotovo na mađarskoj granici, s mogućnošću pružanja usluga u Podravini i prema Varaždinu. Prema tome grad Koprivnica se dijeli na onaj jaki privredni sloj u centru koji podilazi vladi i na periferiju gdje žive seljaci, radnici, koji se odnose izrazito nepovoljno prema banu Khuenu Héderváryju ali i prema njegovim nasljednicima banu Pejačeviću (1903. - 1907.) pa čak i banu Pavlu Rauchu (1908. - 1909.), kojega smatraju mađaronom jer da ne može biti ništa drugo nego ono što je bio njegov otac Levin koji je proturio Hrvatsko-ugarsku nagodbu 1868. kroz Sabor, što je posve kriva pretpostavka. Neposredno pravo glasa imale su samo osobe s višom naobrazbom odnosno oni muškarci koji su plaćali najmanje 30 forinti izravnog poreza. Prema ovom ključu u političkom životu zemlje sudjelovalo je svega 2% stanovništva Banske Hrvatske. Sličan je odnos bio i u gradu Koprivnici. Samo bogati privrednici i intelektualci imali su mogućnost utjecaja na gradsku politiku. Sirotinja je bila izvan toga kruga.

Gradski načelnici su 1901. Edo Schmidt koji je istovremeno bio i kotarski načelnik, 1901.-1902. trgovac mirodijama i staklarskom robom Ljubomir Živković, 1903. je komesar vitez Žiga Maravić, odnosno od 1903. i 1905. odvjetnik dr. Matija Malančec, te od 1905-1906. Dragutin Pavlinić.

Politički pokret 1903. odrazio se i na Koprivnicu. Kotarski predstojnik iz Koprivnice 7. VI. 1903. javio je velikom županu: »Upravo sada prijavila je pokorno popisatomu oružnička ophodnja, da je jučer bila pozvana u pomoć u Kunovec i Kuzminec, gdje se bilo sabralo mnogo naroda da zapriječi izvješjenje mađarske zastave.«⁸ Četiri mrtva i četiri teško ranjena, sedam uhapšenih kao i gušenje bune vojskom uzbunili su čitav kraj. Prvog srpnja 1903. pokopan je jedan buntovnik iz Kunovca koji je umro u koprivničkoj bolnici, i pokopan je odmah kraj grobne.⁹ Ta su događanja utjecala na politizaciju građanstva mnogo više nego ijedan događaj prije i danas znamo da su imala nacionalne i socijalne uzroke.¹⁰

Obrtnici i trgovci preuzimaju vodstvo u gradu pojačavajući proces modernizacije, te je pored svojih tradicionalnih ponuda u obrtu i trgovini već imao u radu i više poduzeća koje bismo mogli

⁸ V- BOGDANOV, *Hrvatski narodni pokret 1903. godine*, Zagreb 1961., str. 47. O buni vidi opširnije radove H. Petrića, D. Feletara i M. Kolar Dimitrijević u *Podravini*, vol. 2, br. 4. 2003. .

⁹ V. BOGDANOV, N. dj., str. 58.

¹⁰ Dragutin FELETAR, *Dvije seljačka buna*, Čakovec 1973.; Isti, *Povijest Kunovca, U povodu 90. obljetnice kunovečke bune*, Kunovec - Koprivnica 1993/1994. Moje viđenje ovog događaja vidi u M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Stjepan Radić i kunovečka buna 1903. godine, *Podravina*, vol. 2, br. 4, Koprivnica 2003., 57-74.

nazvati tvornicama a koje su koristile tranzitni položaj Koprivnice i domaću sirovinsku bazu i radnu snagu.¹¹

Međutim ovaj razvoj nije pratilo stanovništvo već i zbog toga što je ban Khuen Héderváry znatno ograničio samoupravna prava gradova, pa i Koprivnice. Zakonom o gradovima iz 1895. samo su četiri grada u Hrvatskoj: Zagreb, Varaždin, Osijek i Zemun bili direktno povezani sa Zemaljskom vladom u Zagrebu, dok su ostali gradovi, pa i Koprivnica, bili gradovi unutar županije i veliki župan je odobravao ili odbijao njihove odluke i imao znatna prava u imenovanju gradskih i kotarskih službenika. Bilo je to obezvređivanje gradova koji su prednost Hrvatske, koja je upravo preko gradova razvila i očuvala svoje osobitosti, tradiciju i ponos. Koprivnica se počinje dijeliti u trgovački sloj koji se okuplja u novom centru na sjeveru parka i oko parka s javnim zgradama i uredima, te obrtničko građanstvo koje ostaje izvan centra kao i seljačko stanovništvo, odnosno građanstvo koje je stanovalo na periferiji i iz kojeg se regrutiralo i radništvo za trgovinu i industriju. Koprivnica nije imala svojih novina pa su se vijesti teško širile, ali su ipak brojne gostionice omogućile stvaranje javnog mnijenja i ono je bilo nepovoljno za vladajući sistem. Željeznička veza sa Zagrebom omogućila je dolazak radnika nadojenih socijalističkim idejama, pa je izvjestan broj Koprivničanaca bio na socijal-demokratskoj konferenciji u Zagrebu 1897., a to je rezultiralo praćenjem takvih sumnjivih osoba.¹²

U Koprivnici jača i ideja pravaša domovinaša koju promiče zagrebački odvjetnik dr. Ivan Ružić.¹³ Kao gradski zastupnik on ističe pravo naroda na nezavisnost, te potrebu širenja prosvjete i hrvatskog jezika, kao i poboljšanja materijalnog stanja građana koprivničkog kotara. Katolička crkva je bila protivnik građanskog braka, pa se intenzivno uključila u izbornu agitaciju za državši takvo ponašanje sve do 1913. godine. Zbog utjecaja na glasače došlo je do brojnih zatvaranja.

KOPRIVNICA OD 1905. DO 1913.

Koprivnica ima 1910. godine 1412 kuća i 8018 stanovnika, što potvrđuje da joj je demografski razvoj izvanredno povoljan u odnosu na ostale provincijske gradove u Hrvatskoj.¹⁴ Od toga 7138 (89%) Hrvata, ali i 110 Srba (1,4%), 232 osobe (2,9%) njemačkog materinjeg jezika i 271 (3,4) mađarskog pri čemu se Židovi nalaze u ove dvije zadnje skupine. Popis 1910. iskazao je 7078 stanovnika od čega 6369 (89,99%) Hrvata, 97 (1,4%) Srba, 173 (2,4%) Nijemaca i 187

¹¹ Iz reklama se vidi da je Josip Herman imao početkom siječnja 1910. trgovinu koža, a Geza Hiršl je imao skladište koža. Gjuro Kolarić je držao trgovinu šešira. Stjepan Šavor je imao krojački salon na Jelačićevom trgu, Samuel Kohn je baždario vage i vodio brigu o mostnoj vagi. Dragutin Zemljarić držao je tvornicu cementne robe, a tvornicu suhomesnate robe držao je Josip Fuchs (*Podravska hrvatska straža*, 1, 15.. I. 1910. - reklame).

¹² Stjepan MATKOVIĆ, Saborski izbori 1897. u koprivničkom i novogradskom kotaru, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 30, 1997., 157-158. Zagrebački gradonačelnik Adolf Mošinski upozorava na pojavu »socijalne agitacije u Koprivnici« a veliki župan Bjelovarsko-križevačke županije Milutin pl. Kukuljević-Sakcinski odredio je praćenje sumnjivih osoba a to su bili bravar Janko Ivančić iz Brežanaca, krojač Jakob Cesarec iz Brežanaca, Franjo Friedrich iz Bjelovarske, Franjo Grundür iz Viečničke, Milan Lovreković iz Duge ulice, postolari Leopold Jurić iz Viečničke, Jakob Varović i Mirko Hulina iz Starogradske, te Dragutin Ganzer sa Zrinskog trga. Zatim je tu bio sedlar Josip Kristijani iz Oružničke ulice, krčmar Tomo Vdović iz Kanižke i stolar Josip Koščak iz Tvrde.

¹³ Ivan Ružić je bio odvjetnik na Rijeci, ali je preselio u Zagreb i kasnije u Bjelovar. Bio je izdavač novina *Hrvatski narod* koje su izlazile u Zagrebu od 1892. a koje su 1906. bile i novine Hrvatske pučke seljačke stranke Stjepana Radića.

¹⁴ Koprivnica je 1880. imala s predgrađima 1017 kuća i 5684 stanovnika od čega 5277 rimokatolika, 53 pravoslavna, 10 evangelika i 354 Židova (Mato SUDETA, *Iz povijesti grada Koprivnice*, rukopis u Muzeju grada Koprivnice, predan prof. Draženu Ernečiću 2007. godine za objavljivanje).

(2,6%) Mađara, ukazuje da je broj i postotak Hrvata bio isti, ali se uvećao broj stranaca.¹⁵ Od toga je do izborne reforme Nikole Tomašića 1910. bilo samo 600 birača, a tada je njihov broj snižavanjem censa povišen na 2403 (zajedno s Bregima), što je znatno uvećalo mogućnost većeg odlučivanja građana o upravi grada.¹⁶

Koprivnički zastupnik u saboru je od 4. svibnja 1906. pa do 1913. pravaš Stjepan Zagorac, s izuzetkom vremena od 28. lipnja 1906. do 1908. kada je saborski zastupnik dr. Ivan Banjavčević, član Hrvatsko-srpske koalicije. Promjenom izbornog zakona i izborne borbe postale su žešće, jer je veći broj građana mogao biti uključen u politiku a osobito su postala aktualna radnička pitanja. Zagorac je u Hrvatskom saboru 1905. podnio dvije interpelacije o radničkom pitanju i problemima obrtnika, kritizirajući nerad vlade na rješavanju socijalnih pitanja. U interpelaciji br. 74 Zagorac piše: »...svaki onaj, koji ima osjećaje pravednosti i humaniteta, u duši svojoj mora da simpatijom prati, rekao bi, titansku borbu radnog naroda, borbu, velim, tih stvaratelja blagostanja i svakog napretka za njihova ljudska prava,« a u Hrvatskoj da se mnogo zaostaje sa slobodom udruživanja i stvaranjem strukovnih organizacija u odnosu na druge države.¹⁷ Isto tako kritizira što su obustavljeni u Koprivnici gradski izbori 8. studenog 1905. kada je kandidat opozicije dobio većinu a izbori stornirani, te da je policijska intervencija u Koprivnici bila neprimjerena.¹⁸

Gradski načelnik je od 1906. do 1913. Josip Vargović,¹⁹ pa to doba možemo zvati i Vargovićevim dobom ili još bolje »zlatne godine u razvoju grada«. Vargović je mnogo učinio za grad i priredio osnovu za uspješan dalji razvoj grada i njegovo održanje za idućih četvrt stoljeća. Bio je upoznat s bankarskim poslovanjem, a bankarstvo je bilo srce koje je pokretalo privredni razvoj. Okupio je oko sebe suradnike koji su bili privredno jednako sposobni kao i on i nije se bojao učiniti snažnije poteze na komunalnom i gospodarskom planu, ali nije zanemarivao ni druga područja, osobito školstvo. On je osvijestio koprivničku inteligenciju, obrtnike i seljake vrbujući ih za nove, pa i skupe ideje, te upravo njemu možemo dati epitet osnivatelja moderne

Pozivnica na koncert s plesom u gostionici »Sokolu« D. Ganzera (Podravska hrvatska straža, 38, 1. X. 1910., str. 4).

¹⁵ »Koliko ima nehrvata u Koprivnici?«, *Podravska hrvatska straža*, 15, 12. IV 1914., 2.

¹⁶ »Nova izborna reforma«, *Podravska hrvatska straža*, 5, 12. II. 1910., 2.

¹⁷ Hrvatski državni arhiv, (dalje: HDA), fond 78. Interpelacije, kut. 1187. - interpelacija S. Zagorca br. 68/1905. br. 74 o radničkom pitanju 1905.

¹⁸ HDA, fond 78, kut. 1187. Interpelacija br. 74-1905. Kandidat opozicije Amruš je izabran ali su izbori obustavljeni.

¹⁹ Josip Vargović (Peteranec, 26. II. 1866. - Koprivnica, 13. IV. 1919.). Osnovnu školu završio u Peterancu. S roditeljima preselio u Koprivnicu i onda u Varaždinu nastavio školovanje na gimnaziji. Bio je i u Bjelovaru u vojsci. Poslije toga zaposlio se u odvjetničkoj kancelariji dr. Pavelića., te se tu pripremio za zvanje gradskog načelnika upoznavši se dobro sa životom grada. Od 1902. do 1919. je bio predsjednik Dobrovoljnog vatrogasnog društva, te je uspio izboriti sredstva za izgradnju Vatrogasnog doma u Frankopanskoj ulici, osiguravši time koprivničkim građanima veću zaštitu njihovih kuća i imovine. (Dragutin FELETAR, Franjo HORVATIĆ, *110 godina koprivničkog vatrogastva*, Koprivnica 1984.) Obitelj je autohtona u ovom kraju. Još 1846. neki slobodnjak Ivan Vargović je upućivao kmetove grofa Inkeya u Rasinji u poljoprivredne poslove na osnovu predavanja Karla von Klinggräffa. (*List mesečni Hrvatsko slavonsko gospodarskog društva*, srpanj 1846, str. 103). Stjepan Vargović je pak preselio u Petrinju sa ciljem plasiranja koprivničkog financijskog kapitala Podravine u taj grad.

Koprivnice.²⁰ Osim toga Vargović je simpatizirao sa Hrvatsko-srpskom koalicijom, pa je u njegovo vrijeme obilježavanje dana sv. Ćirila i Metoda bio gotovo praznik. Srdačan primitak bana Pavla Raucha u Koprivnici prilikom otvorenja gimnazije jako su mu zamjerali njegovi stranački pristaše. Vargović je izabran za gradonačelnika nakon izbora 1906. godine i njegov izbor pretvorio se u pravo slavlje pa su građani okitili grad barjacima, a uvečer su sva koprivnička društva došla pod prozor njegovog stana otpjevati podoknicu. Izbor Vargovića za gradonačelnika ukazivao je na pobjedu volje građana koji više nisu htjeli da njima vladaju mađaronski orijentirani gradonačelnici, a uskoro je i Narodna stranka kojoj su dotadašnji gradonačelnici pripadali prestala s radom pretopivši se svojim ponašanjem u mađaronsku stranku.

Vargović je preuzeo gradsku upravu koja je imala razrađenu upravnu strukturu i koja je provodila odluke naređene od županijskih vlasti. No i gradsko zastupstvo donosilo je brojne odluke. Prijedloge podnosio je gradonačelnik ili referenti zaduženi za pojedine resore. Sve se slalo na potvrdu županijskim ili zemaljskim vlastima, pa postoji vertikalna odgovornosti i kontrola gradskog proračuna ali i česta kontrola gradske blagajne kako bi se izbjeglo nenamjensko trošenje gradskih sredstava.

Vargovićeva doba je vrijeme intenzivnog gospodarskog i društvenog života. Vargović je vrlo pametno riješio čitav niz komunalnih problema koje su omogućile podizanje modernih tvornica i otvorenje brojnih specijaliziranih trgovina gdje se opskrbljivala čitava Podravina. Svoje radnje počeli su otvarati i obrtnici koji su do tada radili u Grazu ili Beču čime se podigla kvaliteta obrtničkih usluga. Godine 1908. asfaltirana je cesta od Ettingerovog paromlina do bolnice, te Nemčićeva i Esterova ulica pa je time središte grada oslobođeno blata, pružajući tako primjer drugim gradovima u Hrvatskoj.

Vargović je bio vješt financijama i on je shvatio da su banke pokretači razvoja. Prva stvar koju je Vargović učinio je osnivanje »Koprivničke banke« 1905. s glavnicom od 100.000 kruna te su Vargovićeve simpatizeri počeli ulagati u taj novčarski zavod u čijem su ravnateljstvu bili dr. Slavko Wolf, kavanar Stjepan Kovačević, Ignaz Švarc i Nikola Vaić.²¹ Preko ove Koprivničke banke Vargović je dolazio do kapitala za gradske investicije te tu banku možemo nazvati i Vargovićevom bankom. Ovaj je zavod uspješno konkurirao već 1872. etabliranoj »Gradskoj štedionici« koju su vodili Arnold Betlheim i Samuel Steiner, ali i Pučkoj štedionici, osnovanoj 1895. kojoj su ja čelu bili Ivan Nepomuk Šćerbak i dr. Mato Malančec, također i gradski načelnik 1904. - 1905., te Hrvatskoj štedionici, osnovanoj 1898., kojoj je na čelu bio Fran Šemper, Friedrich Mihalinec i Josip Sulimanović. Pravaši su uglavnom ulagali u Šemperovu »Hrvatsku štedionicu«, osnovanu 1898., a Židovi su se pak najradije služili Pučkom štedionicom, osnovanom 1894.

Druga važna akcija iza koje stoji Vargović je osnivanje gimnazije u Koprivnici, kako više đaci ne bi trebali ići u Varaždin ili Zagreb i kako bi se školovao veći broj djece iz Podravine. Na Vargovićevu molbu zagrebačkom Odjelu za bogoštovlje i nastavu Koprivnica je dobila pravo osnivanja Privremene male realne gimnazije, te je već 12. rujna 1906. počeo raditi prvi, drugi i treći razred u zgradi osnovne škole koja ja podignuta za Izidora Kršnjavija 1892., gdje su smještene sve škole. No prave gimnazije nije moglo biti dok se nije izgradila nova zgrada za gimnaziju. Kralj Franjo Josip 25. studenog 1908. na molbu bana Pavla Raucha osobno je potpisao rješenje da Koprivnica može dobiti realnu gimnaziju, ali je Vargović i ne čekajući kraljevo odobrenje položio

²⁰ U povodu 80-godišnjice njegove smrti održan je u organizaciji Povijesnog društva Koprivnica znanstveni skup »Koprivnički gradonačelnik Josip Vargović i vrijeme u kojem je živio« na kojem je Dražen Ernečić dao životopis Vargovića, Hrvoje Petrić prikaz školstva i upravno-političkog stanja, Mira Kolar-Dimitrijević govorila je o gospodarskom razvoju Koprivnice u Vargovićeva vrijeme, a Marijan Špoljar postavio je problem da li je Vargović bio pragmatičar ili vizionar. Svi su ovi referati objavljeni u *Sciencia Podraviana*, br. 14, lipanj 1999., str. 2-12.

²¹ L. BROZOVIĆ, 132.

17. studenog 1907. kamen temeljac za gradnju gimnazije po nacrtima zagrebačkog arhitekta Gjure Carneluttia i 15. rujna 1908. je otvorena Kraljevska niža realna gimnazija u prisustvu bana Pavla Raucha. Vargović je lijepo primio Raucha, zahvalivši mu na podršci za gradnju gimnazije.²² No koprivnička opozicija je Vargoviću silno zamjerila ovaj »srdačan prijam mađaranskog bana i sina Levina Raucha,« i on poslije toga gubi podršku mnogih dotadanih pristaša iz redova Hrvatsko-srpske koalicije. Izgradnja koprivničke gimnazije izvršena je gotovo isključivo sredstvima grada. Bilo je to moguće provesti nabavom sredstava nakon prodaje gradskih šuma na obroncima Topličke gore i šume Šalovice, ali i vrlo štedljivim gospodarenjem i manipuliranjem fondova, što je Vargoviću pribavilo i dosta neprijatelja. U prvoj školskoj godini gimnazija je imala 150 učenika i 15 nastavnika. Gimnazija je 1906/1907. imala 89 učenika i 56 učenica i broj učenika je porastao do Prvog svjetskog rata na oko 180. Prvi nastavnici su bili Mile Cindrić, Stjepan Horvatić, Gustav Antolković, Lazar Pejić, dr. Dinko Gudek, Đorđe Popović, Simon Hessel, Tomo Šestak i Paula Frank.²³ Ravnatelji gimnazije do Prvoga svjetskog rata bili su Mile Cindrić (1906-1907), Vjekoslav Pacher (1907-1909), Milan Krasović (1909-1910) koji je došao iz Senja, Stjepan Horvat (1910-1912) i Mirko Petričević (1912-1915). Svi su se oni prije ili kasnije umiješali u stranačku politiku, što je obično dovodilo do njihovog premještanja. Školstvo se dalje razvija i 1912. odjeljuje se Gradska djevojačka niža pučka škola od Gradske muške niže pučke škole.

Grad Koprivnica je živio od trgovine, uslužnih djelatnosti i sajmova. Na sjednici gradskog zastupstva 15. siječnja 1910. M. Bukovac traži nove godišnje sajmove.²⁴ Na dane sajmova čitav je grad živnuo a u njega se slijevala rijeka okolnog stanovništva radi kupnje ili prodaje a i zabave. Stočno sajmište izmješteno je sa Sajmišnog trga (danas Trg Mladosti) na Lenišće, iako je u toj akciji naišao na strašan otpor koprivničkih trgovaca i obrtnika koji su smatrali da treba bolje urediti staro sajmište na Banskom trgu u središtu grada a ne vršiti preseljenje.²⁵ Konačno je život pronašao nekakvo kompromisno rješenje, pa je zadržana svakodnevna mala tržnica uz park na Zrinskom trgu, da bi se onda obrtnici sa svojim proizvodima smjestili na dugom potezu sve do Lenišća gdje se ustalilo održavanje mjesečnih i godišnjih sajmova, premda je baždarska vaga na Banskom trgu dugo vremena osiguravala prodaju žita i kukuruza na ovom prostoru, ali se je prodaja stoke preselila na Lenišće, dakle na krajnji istočni rub grada. Bogatstvo sajmova pokazuje

Tablica 1.: Broj stoke ponuđen i prodan na koprivničkom sajmu 4. veljače 1910. godine (*Podravska hrvatska straža*, 4, 5. II. 1910., str. 2. Malen broj svinja dotjeran je vjerojatno radi bolesti)

Vrsta stoke	Broj ponuđenih na prodaju	Prodanih
bikovi	63	38
krave	482	246
junice	232	126
volovi	176	34
junci	169	37
teladi	207	202
konji	452	79
svinje	23	11

²² Početkom 1910. za upravitelja koprivničke gimnazije imenovan je prof. Milan Krasović koji je došao iz senjske gimnazije, a na djevojačku nižu pučku školu postavljena je za upraviteljicu Anka Sova koja je to tada bila učiteljica u Sv. Ivanu Zelini.

²³ Hrvoje PETRIĆ, Školstvo i upravno-političko stanje u Koprivnici prije i za vrijeme gradonačelnika Josipa Vargovića, *Sciencia Pdraviana*, 14, 1999., 4-5. Tamo je navedena i ostala literatura.

²⁴ *Podravska hrvatska straža*, 1. 15.I. 1910., 2. Ban Pavle Rauch je ojačao broj sajmova u Podravini. (M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Ban Pavle Rauch i Podravina. *Podravski zbornik*, 24-25, 1999, 113-136)

²⁵ M. SLUKAN-ALTIĆ, N. dj., 119-120.

izvještaj o broju ponuđene stoke i prodaji na tek uređenom novom sajmištu u veljači 1910. godine (Tablica 1.).

Želeći osigurati razvoj grada i u budućnosti Vargović je iskoristio što je zagrebačko Gradsko zastupstvo a i građanstvo odbilo davanje dozvole mađarskom društvu za proizvodnju umjetnog gnojiva »Danica« koja se protokolirala 29. lipnja 1906. s dioničkom glavnicom od tri milijuna kruna. Koprivnica je darovala za gradnju te mađarske tvornice »Danica« 15 jutara zemljišta i 12,000.000 cigala iz svoje ciglane te potrebni crijep, kao i oprost od gradskog nameta kroz 20 godine, te dalji oprost nameta kroz pet godina ako tvornica sama sagradi priključnu prugu na prugu Koprivnica - Mađarska. Gradsko zastupstvo je na prijedlog A. Betlheima obećalo da će u slučaju eventualnog proširenja tvornice dati još milijun cigala. Ugovor za obavezno zapošljavanje 200 domaćih radnika u tvornici od 23. listopada 1906. potpisan je tek 23. veljače 1907. od direktora tvornice Eduarda Landauera i Adolfa Schwarza - Daničića, a od strane grada Josip Vargović, dr. Slavko Wolf i Josip Novačić, upravitelj gradske bolnice.²⁶ Već prvih godina pokazalo se da je osnutak ove tvornice dva kilometra udaljene od grada dobar za grad iako se često kršio radni red a od 60 radnika u skladištu radilo je samo deset iz Koprivnice, dok su ostali bili iz Sigeca i Peteranca.²⁷ Iako je radna snaga bila velikim dijelom sezonska, ipak je u tvornici radilo i dosta kvalificiranih radnika koji su svojim zaradama utjecali na rast potrošnje u gradu kao i ugostiteljstvo i hotelijerstvo. Međutim s tvornicom su došli i eko-problemi jer se u tvornici koristila sumporna kiselina i bakreni vitriol, pa je okolina tvornica uskoro izgubila travu.

Gotovo istovremeno protokoliran je 1907. i novi moderni Koprivnički paromlin d.d., koji je preuzeo veliku meljavu i izvoz žita s ovog područja što je dakako uništavalo ostale male mlinove a osobito vodenice na Dravi koje gotovo sve prestaju s radom. U industriju treba ubrojiti dvije ciglane (Gradsku i Toplakovu).

Čak i tvornice upisane su kao obrt u obrtni registrar Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu i u lokalni registar. Poslovanje mnogih od tih obrtnika bilo je u fazi prerastanja u industriju, ali je bilo i malih obrtnika čije je djelovanje bilo kratko jer su zbog nedostatka kapitala a i nesmišljene konkurencije (ako je bilo više obrtnika u gradu) propadali. Mnogi nisu mogli konkurirati industrijskoj robi koja je u Koprivnicu dolazila direktno vlakom iz Mađarske i Austrije.²⁸ Obrtnika je u Koprivnici bilo mnogo i gotovo sve obrtničke usluge mogle su se naći u Koprivnici. U Koprivnici otvaraju svoje zanatske radnje mnogi kvalitetni obrtnici koji su izučili obrt u velikim središtima Austrije ili Mađarske. Tako je krojač Krunoslav Šavor otvorio na Jelačićevom trgu svoju radnju u kojoj je prodavao i gotova odijela, uvodeći tako praksu konfekcije koja je kasnije zamijenila rad individualnih krojača.²⁹ Mnogi su obrti bili vezani uz građevinarstvo koje je u doba Vargovića cvalo, ali je bilo razvijeno i gostioničarstvo i kavanarstvo, postolarstvo i čizmarstvo, a brojni su bili i krojači. Svratilište »K Križu« i omnibus koji je dovozio putnike s kolodvora protokoliran je 1899., a Svratilište »K caru austrijskomu« Samuela Schwartza, izvanredno uređeno 1901. godine.³⁰ Od 1896. do 1906. djeluje knjigotiskar Tito Kostinčer, od 1900-1914. Milka Neugebauer, a 1911. uključuje se u tiskare i Vinko (Vencl) Vošicki koji je došao iz Češke i preu-

²⁶ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Koprivnička tvornica »Danica« do 1937., *Podravski zbornik*, 1996, 119-136.

²⁷ L. K. »Tvornica 'Danica' u Koprivnici«, *Podravska hrvatska straža*, 8, 5. III. 1910. 2. Dnevno se je utovarivalo u tvornici 30 vagona umjetnog gnojiva.

²⁸ Popis obrtnika po ovom registru objavila sam u radu »Gospodarski razvoj grada Koprivnice u vrijeme načelnika Josipa Vargovića«, *Sciencia Podraviana*, 14, 1999, 7-8. Registri se čuvaju u Državnom arhivu u Zagrebu, Opatička 28, fond Trgovačko-obrtničke komore, registri.

²⁹ *Podravska hrvatska straža*, 33, 27. VIII. 1910. ,3.

³⁰ Krešimir ŠVARC, Štikleci ih stare Koprivnice, Koprivnica, 1996. U ovoj kronici svoje obitelji dr. Švarc je dao dosta podataka i za Vargovićevo vrijeme.

zevši Merhautovu tiskaru postao najznačajniji izdavač i knjižar Koprivnice sve do 1943. godine.

Jednako uspješan razvoj pokazuje i trgovina ali je krupna gotovo sva u rukama Židova. Židovski trgovci otvorili su specijalizirane trgovine te su pružali izvrsnu uslugu građanstvu, nabavljajući robu i iz raznih dijelova Europe preko svojih trgovačkih veza.³¹ Sajmovi i trgovine mijenjali su lice Koprivnice. Zahvaljujući Josipu Franku u Koprivnici je podignuta i »Danica« s pretežno židovskim kapitalom, a i octara je bila vlasništvo sinova A. Katza koji je imao pivovaru u Križevcima.

Vargović je očekivao za ostvarenje svojih planova podršku imućnih ljudi Koprivnice. Imao je dobre suradnike, ali je i grad bio bogat za hrvatske prilike i u njemu građanstvo nije živjelo ništa lošije nego u Zagrebu. Imao je razvijen i bogat kulturni i društveni život. U njega su svakodnevno stizale zagrebačke novine a po kavanama i gostionicama komentirao se politički život Hrvatske i Ugarske. Koprivnica je imala i inteligenciju i trgovce i obrtnike i iako su svi imali svoja omiljena sastajališta ipak su se susretali svi ti ljudi na novouređenom gradskom trgu, izmjenjujući misli, a zanimljivo je da se nešto od toga sačuvalo i u socijalističko vrijeme kada su dr. Vladimir Malančec i Milan Švarc šetali svake večeri Marinkovićevom ulicom.

U uređenom parku u kojem je sjeverna strana služila i kao šetalište gradska glazba svira koračnice, izvodeći i dosta zahtjevna muzička djela.³² Koprivnica iako je imala niži rang od Zagreba i Varaždina u kulturnom životu u gotovo ničemu ne zaostaje za tim gradovima, ali priredbe može održavati samo ljeti jer nije imala niti jednu veću dvoranu za izvođenje kazališnih ili koncertnih priredaba osim crkava, a gostionički pogoni su bili premali. Tek u svibnju 1910. počela se koristiti novoizgrađena školska dvorana za tjelovježbu za koncerte, pa je izvedena »Vesela djeca« Vladimira Stahuljaka.³³ Zahvaljujući Vladimiru Stahuljaku izvode se i razne muzičke priredbe u ugostiteljskim radnjama. Društvo »Domoljub« i crkveno pjevačko društvo »Sveta Cecilija« uživaju podršku mnogih uglednih građana., ali različiti karakter priredaba ipak svjedoči o podvojenosti društva.³⁴ Društvo »Podravec« organiziralo je 7. kolovoza 1910. u hotelu Križ zabavu i dobitak upotrijebilo za odlazak na 50-godišnjicu »Zore« u Karlovac.³⁵ U lipnju

³¹ Popis trgovaca po trgovačkom registru objavila sam također 1999. (vidi bilj. 11). str.8-10.

³² Tako su 3. travnja 1910. svirane koračnice, a 10. travnja izvedena je Zajčeva »Večer na Savi.« (*Podravska hrvatska straža*, 12, 2. IV. 1910., 2-3; 13., 9. IV. 1910., 4.)

³³ *Podravska hrvatska straža*, 20, 28. V. 1910., 2. U toj muzičkoj igri pjevala je Marija Brozović, Marija Malančec, Tomislav Kolombar, Stjepan Solar i drugi. Izveden je i koncert »Snjeguljica« Frana Jurkovića pod redateljicom M. Jemrić a svirala je i gradska glazba. Društvo Domoljub je u dvorani Ganzera izvelo 5. lipnja 1910. svoj prvi koncert na kojem je zbor izveo Fallerovu »Lijepu našu domovinu«, V. Stahuljakovu »Ne bojmo sel!«, Eisenhuthovu »Tko je naš?«, Čermakovu skladbu »Duh slavjanski« i Novakovu kompoziciju »Bog i Hrvati«. (*Podravska hrvatska straža*, 21, 4. VI. 1910., 2.). U crkvi Svetog Nikole držana je »Hrvatska misa« s orguljanjem maestra Franje Dugana koji je još i 1936. dolazio u Koprivnicu orguljati, a »Ave Mariju« je pjevala Pavica Stahuljak. (*Podravska hrvatska straža*, 34, 3. IX. 1910.) U Koprivnici je Makso Cvetko bio učitelj plesa, a prilikom tih tečajeva svirao je računovođa Cesarec, koji je svirao i orgulje u crkvi u vrijeme kada grad nije imao orguljaša. Konkurencija između »Podravca« i »Domoljuba« davala je pozitivne rezultate i umnažala broj koncerata izvedenih u Koprivnici.

³⁴ Tako su financijski pomagali »Domoljub« gradski oficijal Tomislav Vargović, sudac Žigrović, sudski pristav Bolto Prelec, podnačelnik A. Betlheim, odvjetnik dr. Edo Schubert, Pavao Španiček petrinjski gradonačelnik, trgovac Andro Solar, Josip Seljan koji je imao ugostiteljsku radnju u Križevcima, Stjepan Jembrek i dakako gradonačelnik Josip Vargović koji je bio vrlo društven čovjek. Pjevačko društvo »Sveta Cecilija« bilo je vrlo popularno i izvodilo je katoličku crkvenu glazbu, a pomagano je od dr. Milivoja Javande i od kotarskog predsjednika dr. N. Mihičića ali je društvo pomagao i gradski tajnik Lujo pl. Mikšić, a u tom društvu su bili vrlo aktivni Kornel Kopčić, gvardijan franjevačkog samostana i Edmund Križnjak, učitelj u Jagnjedovcu. (*Podravska hrvatska straža*, 11, 26. III: 1910., 2.). Sveta Cecilija je izvodila Trišlerove i Stahuljakove skladbe a pjevao je često tenor prof. Julije Jiroušek koji je i pokopan na koprivničkom groblju u blizini crkve. Gradsku glazbu plaćao je grad i iako je na to trošio dosta velika sredstva građani su podržavali ovaj izdatak.

³⁵ *Podravska hrvatska straža*, 30, 6. VIII. 1910.

1910. dao je u Koprivnici tri priredbe i poznati cirkus Pikard. Za svakog se dakle našlo u Koprivnici zabave i mislim da se rijetko koji grad u sjevernoj Hrvatskoj mogao pohvaliti tako intenzivnim društvenim životom, ne iskazujući ovdje zabave Vatrogasnog društva i Hrvatskog skola koje su bile dosta intenzivne.

U svibnju 1910. održana je velika tijelovska procesija koja je doslovce središte grada pretvorio u cvjetnjak. No isto tako s velikom pomnošću organizirana je proslava Ćirilo-metodskog dana 5. srpnja koji je kao narodni blagdan imao u Koprivnici dosta pristaša pa su i trgovine bile zatvorene, a javni bilježnik dr. Edo Dorčić i učitelj Lavoslav Jurković stajali su na čelu ove akcije za koju je i Gradsko zastupstvo darovalo 200 kruna.³⁶ Đaci četvrtog razreda osnovne škole otišli su pak na izlet u Hrvatsko primorje te su vidjeli Sušak, Trsat, Crikvenicu i tu im je kateheta Josip Crnković pokazao muzej riba u palači Adria.³⁷ Stjepan Radić, iako drži u svibnju 1910. skupštinu u Virju ne može dobiti dozvolu za održavanje skupštine u Koprivnici, jer se budno pazi da se već profilirani seljački vođa koji je objavio u Matici Hrvatskoj nekoliko zapaženih knjiga ne približi Koprivnici, pa su njegovi simpatizeri navedeni 1910. kao oni koji žele »osvojiti« Koprivnicu.³⁸ Koprivničanci se zanimaju i za povijest. Dr. Rudolf Horvat objavljuje u travnju 1910. članak »Starigrad«, ali odmah dolazi iz Zagreba pristaša Hrvatsko-srpske koalicije dr. Ferdo Šišić koji drži predavanje o Zrinscima i Frankopanima.³⁹ No nije zanemareno ni gospodarstvo pa je križevačko gospodarsko učilište organiziralo zimi 1910. gospodarski tečaj, a onda su Stjepan Zagorac i Vargović povelj Koprivničance u Križevačko učilište u lipnju 1910. gdje im je ravnatelj Lenarčić pokazao sve vrijednosti i dostignuća ove škole otvorene 1861., a prof. Prohaska iz iste škole im je govorio i vrijednosti peradi i jajima za čiji izvoz su pokazali veliki interes izvoznici u Čakovcu.⁴⁰

No ni nesreće nisu zaobilazile Koprivnicu. Grad je 12. lipnja 1910. zadesio potres koji je podsjetio da je Koprivnica leži na trusnom terenu, a Rudolf Horvat je opisao potres u Koprivnici 8. studenog 1778., kada je jako stradala franjevačka crkva.⁴¹ I rad u tvornici »Danica« pokazao se opasnim i u silnoj eksploziji jednog kotla stradao je bravarski pomoćnik Durien.⁴² U stolariji Danice došlo je ponovno do požara u srpnju 1910. godine.⁴³

Vargović ne samo da je bio dugo na čelu grada, već je uživao i veliku podršku mladih privrednih snaga čiji su nosioci bili ponajviše Židovi i Srbi. Vargovića je po dužini gradonačelnikovanja u čitavom devetnaestom stoljeću dosegli samo Georgius (Juraj) Kunić i Stjepan pl. Šašić, a u dvadesetom stoljeću nitko. Vargović je bio vizionar a imao je i smjelosti da se upusti u rizična poslovanja i velike poduhvate, iako su vremena za Hrvatsku i onda bila teška.

Žestoko sučeljavanje domovinaša, pučkaša, Starčevićanaca, narodnjaka, Koalicije a od 1904. i seljačke stranke, te stvaranje Tomašičeve stranke, unosilo je popriličnu pomutnju u politički život Koprivnice ali je zbog okupljanja članova tih stranaka u određenim gostionicama društveni život imao određenu napetost. Silnu smutnju unio je u politički život župnik Stjepan

³⁶ *Podravska hrvatska straža*, 25, 2. VII. 1910., 2.; »Narodni blagdan u Koprivnici«, 26, 9. VII. 1910., 1.

³⁷ Isto, 2.

³⁸ »U Koprivnici Radićevci«, *Podravska hrvatska straža*, 21, 4. VI. 1910., 3.

³⁹ R. HORVAT, »Starigrad«, *Podravska hrvatska straža*, 14, 16. IV. 1910., 1; 15, 23. IČV. 1910., 1., da bi isti mjesec došao u Koprivnicu i dr. Ferdo Šišić, profesor povijesti na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu, koji u dvorani Dragutina Ganzera u Frankopanskoj ulici drži predavanje o Zrinsko-Frankopanskoj uroti. (*Podravska hrvatska straža*, 16, 30. IV. 1910.)

⁴⁰ *Podravska hrvatska straža*, 22, 11. VI. 1910., 2.; 23, 18. VI. 1910., 2.

⁴¹ *Podravska hrvatska straža*, 23, 18. VI. 1910., 2.

⁴² Isto, str. 3.

⁴³ *Podravska hrvatska straža*, 27, 16. VII. 1910., 5.

SA IZBORA U KOPRIVNICI

Odio vojske iz Bjelovara u Koprivnici prigodom saborskih izbora; vojskanije imala povoda, da ureduje.

Saborski izbori 1913. vršeni su uz asistenciju odreda vojske iz Bjelovara. (Ilustrovani list, 1914, br. 1, str. 13).

što im je dakako umanjilo promet. Stvoreni koprivnički trgovački centar graničio je s parkom a na njegovoj drugoj strani školskim zgradama.

U petoj godini svog gradonačelnikovanja Vargović je uspio sklopiti ugovor s poduzećem Juliusa Pintcha u Beču za gradnju plinare. Ta plinara nije baš bila sretno planirana ali je ipak donijela svijetlo u mračne noći Koprivnice, i 1910. su zasjale prve plinske svjetiljke na veliko zadovoljstvo građana u centru, a mnoge gradske kuće počele su plin koristiti i u kućanstvu za kuhanje. Međutim velika je šteta što se Vargović odlučio na plin budući da je izrađen i projekt za električnu rasvjetu. Vjerojatno je iz financijskih razloga prihvaćen jeftiniji plinski projekt koji se ubrzo pokazao mnogo skupljim jer plinara jednostavno nije funkcionirala kako treba pa je to građanstvo platilo nemogućnošću uvođenja postojećih strojeva u proizvodnju.⁴⁶

Uvećanje stanovništva i raznolike proizvodne i trgovačke aktivnosti u gradu tražile su i modernizaciju zdravstva. Kao prvo veće mjesto na granici s velikim kretanjem stanovništva gradska bolnica shvaćena je kao primarni zadatak grada. Dolaskom dr. Mirka Kasumovića na čelo bolnice te ravnatelja Josipa Novačića bolnica se počela nadograđivati. G. 1909. izgrađen je »kužni« paviljon za zarazne bolesti, a 1912. je nabavljen i prvi dezinfektor.⁴⁷ U zadnjoj godini Vargovićevog gradonačelnikovanja (1913.) izgrađen je i paviljon za duševne bolesti. Pred bolnicom je uređen park sa željeznom ukrasnom ogradom i cijeli bolnički kompleks ličio je na posebnu cjelinu

⁴⁴ Stjepan Zagorac (Karlovac, 12. XII. 1868. - 1936). Završio je bogosloviju u Zagrebu i od 1892. je djelovao kao katolički svećenik, radeći u Koprivnici od 1905. do 1920. Izabran je u Velikoj Gorici za saborskog zastupnika 1905., te je jedan od inicijatora politike »novog kursa«, a dolaskom u Koprivnicu i bio je promotor te politike. Pokrenuo je u Koprivnici list *Hrvatska podravska straža*. Pristao je uz starokatoličku vjersku zajednicu te je radi toga morao napustiti Koprivnicu, a nakon što je prestao biti katolički svećenik oženio je 1919. Klotildu Reš, kćer koprivničkog graditelja Viktora Reša, s kojom je imao kćer Šteficu i sina Željka. Nakon odlaska iz Koprivnice 1920. politički je radio na Sušaku u okviru Hrvatske zajednice te je kao takav bio 1923. - 1924. gradski načelnik u Karlovcu, a ponovno se našao na toj dužnosti 1932. do 1934. kao član Jugoslavenske nacionalne stranke.

⁴⁵ M. SLUKAN-ALTIĆ, *N. dj.*, 121.

⁴⁶ Nadstrojar Đuro Kuzmić sačuvalao je dio arhive plinare i električne centrale te je D. Feletar napisao detaljnu povijest ovog poduzeća. Plinara (munjara) je radila do 30. travnja 1949.

⁴⁷ Povijest koprivničke bolnice opisao je dr. Krešimir Švarc u više svojih radova.

sa svojom ekonomijom i kvalitetnim liječnicima.⁴⁸ Bila je to najljepša bolnica u sjevernom dijelu Hrvatske iako ne najveća. Njom se koristilo cijelo stanovništvo Podravine, osobito kada je 1912. otvorena željeznička pruga na čitavom potezu od Koprivnice do Kloštra odnosno Virovitice. Izgrađena je i zgrada mrtvačnice na gradskom groblju, premda su mnogi domaći ljudi zadržali običaj odvoza mrtvog tijela do groba direktno iz doma pokojnika.

Problemi grada bili su veliki. Vargović je uz sufinanciranje Zemaljske vlade uspio dobiti sredstva za regulaciju potoka Koprivnice spasivši time brojna seljačka prigradska domaćinstva od svakogodišnjeg plavljenja. Bio je sklon modernizaciji uprave pa je umjesto kompromitiranog gradskog kapetana Krkača, koji je umirovljen, postavio Milana Glazera, dotadanjeg tajnika grada Siska.⁴⁹

Vargović je veliku pažnju posvetio izgradnji grada pa je poticao investitore da pozivaju zagrebačke arhitekta. Još od 1902. kada je planirao kuću koprivničkog gradonačelnika Malančeca, Gjuro Carnelutti bio je česti gost u Koprivnici pa je izradio nacrt i gimnazije ali su dolazili i drugi arhitekti po čijim nacrtima su izgrađene lijepe zgrade u duhu ondašnje arhitekture. I Vargović je planirao izgradnju svoje luksuzne kuće te je pozvao zagrebačkog arhitektu Hugu Erlicha da mu načini plan. Međutim odustao je od te luksuzne gradnje te je izgradio skromniju kuću u Svilarskoj br. 6. No dosta se i ruši, kako bi se oslobodili tereni za nove gradnje, pa je tako srušena kuća nekadanjeg podžupana Martina Ožegovića i na njenom mjestu sagrađena nova kuća kraj »Ljekarne k orlu« u Esterovoj ulici.

Vargović je planirao i izgradnju Narodnog doma pa je zamoljen 1912. zagrebački arhitekt Hugo Erlich da izgradi nacrt. Međutim realizacija je zapela zbog politike i smjenjivanja Vargovića pa je dom izgrađen tek 1919. kao društveni dom »Domoljub«.⁵⁰

Nastojanjem Josipa Novačića osnovano je 1909. i hrvatsko obrtničko, radničko, obrazovno i pjevačko društvo »Domoljub« koje je uspješno konkuriralo starijem Hrvatskom pjevačkom društvu »Podravac« kojim je rukovodio Tomo Šestak. Ta je konkurencija davala izvanredne rezultate. Ivan Jilk je u Varaždinskoj ulici sagrađio i prvo kino Jadran te su se ovdje davale kino predstave od jeseni 1911. godine pa do Jilkovog odlaska iz Koprivnice.

Stjepan Zagorac je bio vlasnik i urednik lista *Podravske hrvatske straže* koji je izlazio u Koprivnici od 1910. godine, dakle nakon što je Pavle Rauch maknut s banske stolice. Bio je to list Starčevićeve stranke prava koji je tiskan u tiskari M. Neugebauera, i zahvaljujući ovim novinama Starčevićevi pravaši su u gradu postajali sve moćniji i utjecajni. U njemu je 3. veljače 1912. objavljena predstava narodnih zastupnika stranke prava kralju Franji Josipu I. u kojoj se kritizira vladavina bečkog dvora koji je kraljevstvo raskomadao i dijelove podvrgnuo raznim upravama. Od kraljevine Hrvatske ostalo samo osam županija što je samo »blijeda sjena« Hrvatske kojoj su oduzete najbitnije državne oznake upravljanja i zakonodavstva u najvažnijim granama državnog života. Osobito se kritizira vrijeme od Nagodbe 1868. kada je Banska Hrvatska bila izvrgnuta svakojakim kušnjama, progonima, korupcijama i nasilnom odnarođivanju a sve s ciljem da se uništi hrvatsko »narodno bivstvo«. Navodi se da je financijskim nagodbama kroz 43 godine iscrpljena gospodarska snaga Hrvatske za investicije i dugove koji su učinjeni samo u korist Ugarske, te da je mađarska gospodarsko-financijska politika u Hrvatskoj i Slavoniji istjerala pola milijuna Hrvata s njihovog djedovskog ognjišta preko mora. Od velikih doprinosa Hrvatske i Slavo-

⁴⁸ Krešimir ŠVARC, Od nekadanjeg hospitala do današnje bolnice, *Koprivnički liječnički zbornik, I*, Koprivnica 1973.

⁴⁹ *Podravska hrvatska straža*, 2, 22. I. 1910., 2. Postavljena.

⁵⁰ Draženka JALŠIĆ-ERNEČIĆ, Osobine arhitekture i zaštićena graditeljska kulturna baština grada Koprivnice, M. SLUKAN-ALTIĆ, N.dj. 122.

nije dobacuje joj se tek toliko da pokriva izdatke za autonomno činovništvo te nema mogućnosti za dalje razvoj. Osim toga Ugarska je osim duga od devet milijardi kruna koje je dijelom iskoristila za gradnju svojih željeznica, pa Zagreb još uvijek nema željezničke veze sa Splitom, iskoristila i bogate šume u bivšoj Vojnoj krajini, a da još uvijek nema željezničke veze s Bosnom i Dalmacijom.⁵¹ Kritizira se što su hrvatske luke zapuštene, kao i da se Rijekom koja je podvrgnuta direktno pod Ugarsku nastoje uništiti ostale luke Hrvatskog primorja a isto tako i Istre i Dalmacije. Traži se hitno sastanak svih zastupnika hrvatskih zemalja u Zagrebu na koji bi trebao doći i kralj i gdje će se urediti odnosi prema cjelokupnoj Monarhiji onako kako to odgovara probojima i pravima hrvatskog naroda, sjaju i moći prejasne dinastije.⁵²

Traženje promjena u državi sve je više uvrštavalo Koprivnicu u grad na koji treba budno paziti. Koprivnica je postajala sve više pravaška a u Hrvatskoj čitaonici, osnovanoj 1896., a okupljali su se pravaši. Međutim austrijski car i hrvatski kralj je imenovao za bana Slavka Cuvaja koji je ojačao policijski aparat u zemlji, te je zaustavljen i ustav, a saborskih zasjedanja nije bilo sve do 1913. godine. Vargović zbog simpatiziranja s banom Pavlom Rauchom nije više mogao ni kroz tri godine uspješnog načelnikovanja povratiti puno povjerenje koalicije i 1913. gubi na općinskim izborima. Da će mu se to desiti bilo je očito već prilikom popunjavanja polovice gradskog zastupstva 1909. godine. Mnogi štedljivi Koprivničanci počeli su kritizirati rastrošnu politiku Vargovića već na sjednici gradskog zastupstva 30. rujna 1910. kada je Vargović morao opravdati gradske izdatke. Izjavljuje da je za 1907. prodao šumu za 536.000 kruna, ali da je njegov prethodnik Dragutin Pavlinić prodao šumu za 618.000 kruna te da je od te svote utrošeno za gradnju gimnazije 212.744 krune, za regulaciju potoka Koprivnice 118.597 kruna, za cigle za »Danicu« 80.000 kruna, za asfaltiranje ulica 1908. godine 55.800 kruna, za uređenje sajmišta 28.947 kruna, za isplatu starog duga Prvoj hrvatskoj štedionici 36.000 kruna, za otkup Verlijevog zemljišta u današnjoj Starčevićевой ulici 23.000 kruna, za gradnju bunara, ograde oko župnog dvora i mostova 11.875 kruna, za uređenje trga oko gimnazije 9.590 kruna, za izradu kamenih rigola na cestama 9.137 kruna, za cestu od kolodvora do gradske vijećnice 7.042 krune, za razvažanje srušenih bedema 5.000 kruna, za procjenu šume 3.800 kruna, za nabavu kvalitetnih rasplodnih bikova 3.068 kruna, za živodera i za čišćenje cesta 3.653 krune, za kanalizaciju 4.858 kruna, za nacrt izvedbe kanalizacione mreže 3.000 krune, te za kamate za zajam 5.472 krune. Ukupno 618.000 kruna. Vargović je izvijestio i da je za plinaru koja je proradila 1910. uplaćeno 300.000 kruna, te da je uplaćen doprinos za željezničku prugu Virje - Koprivnica u iznosu od 100.000 kruna jer se radi o lokalnoj pruzi koji se gradi prilozima općina. Iskazao je da je vrijednost deponiranih vrijednih papira 90.000 kruna, te da to iznosi 490.000 kruna, što u cjelini opravdava svotu od 1,144.000 kruna koliko je dobiveno prodajom šume.⁵³

No gradski zastupnici Križan, Mijo Korošec i Jakupić iskazuju Vargoviću nepovjerenje već 1910. godine, a skupoća koja je zavladała u gradu i sve izraženiji nacionalni sukobi između srpskih zastupnika s ostalim zastupnicima otežavaju upravljanje gradom.⁵⁴ I Vargović uvodi štednju u poslovanje gradom, a odbijanje molbe gradskih činovnika da se skuparinski doplatak ubroji u mirovinu okrenulo je mnoge činovnike protiv Vargovića. Uzalud Vargović objašnjava stanje gradskih financija.⁵⁵ (Tablica 2).

⁵¹ Željeznička veza Zagreba sa Splitom ostvarena je tek u ljeto 1925 godine.

⁵² Predstavka narodnih zastupnika stranke prava njegovu veličanstvu kralju Hrvatskom Franji Josipu I., *Podravska hrvatska straža*, 12, 3. II. 1912., str. 1-2.

⁵³ Muzej grada Koprivnice, ostavština Vargović.

⁵⁴ *Podravska Hrvatska straža*, 36, 17. IX. 1910., 2 i 3.

⁵⁵ »Rasprava o proračunu«, *Podravska hrvatska straža*, 38, 1. X. 1910., 2.

Tablica 2.: Obračun gradskih izdataka u 1910. godini*

Stavka	Utrošeno u svrhu	Iznos u krunama
1.	Za gimnaziju	212.744
2.	Za regulaciju potoka	118.597
3.	Za »Danicu«	80.000
4.	Razvažanje bedema	5.000
5.	Procjena gradskih šuma	3.800
6.	Uređenje sajmišta	28.947
7.	Asfaltiranje ulica	55.800
8.	Vraćanje duga Praštedionici	26.000
9.	Uređenje trga oko gimnazije	9.509
10.	Kanal Kostinčar - Scheyer	3.085
11.	Zemljani radovi kraj vijećnice za stanicu	7.042
12.	Nacrti za kanalizaciju	3.000
13.	Kupnja Verlijevog zemljišta u Varaždinskoj ulici	23.000
14.	Nabava zbirke učila za gimnaziju	4.000
15.	Izvedba dijela kanalizacije	4.858
16.	Izvedba rigola u centru	9.138
17.	Nabava rasplodnih bikova	3.079
18.	Kola za živodera i čišćenje cesta	3.653
19.	Gradnja bunara i ograde oko župnog dvora	11.875
20.	Plaćanje razlika kamata	5.472
21.	Isplata za plinaru	300.000
22.	Doprinos za prugu Virje - Koprivnica	100.000
23.	Vrijednosni papiri	90.000
24.	Gotovina u blagajni grada	40.000
Ukupno		1,148.000

* »Godišnja skupština gradskog zastupstva 30. IV. 1910., Podravska hrvatska straža, 38, 1. X. 1910., 2. Manjak je iznosio 37.311 kruna, što je značilo uvođenje 38% nameta na izravni porez od 100.000 kruna, što je bilo veliko opterećenje građana.

Neprijatelji ovako naglog razvoja Koprivnice nisu mirovali. Oni su bili naučeni na štedljivu politiku i nisu se slagali s velikim investicijama u koje ih je uveo Vargović. Vargović u 1911. i 1912. posluje krajnje oprezno i odbija sve izvanredne isplate. Iako se ne bi moglo reći da grad stagnira jer jednom pokrenute silnice rade dalje, ipak su izostali neki planirani poslovi, a osjeća se i osiromašenje društvenog života, za što je dobrim dijelom u 1912 i dalje krivo i opće političko stanje u zemlji i Balkanski ratovi. Banski povjerenik Slavko Cuvaj je ukinuo redarstveno povjerenstvo u Bjelovaru i Koprivnici i opet te poslove podredio vladi.⁵⁶ Krajem prosinca 1910. popunjena su prazna mjesta gradskih zastupnika i od 865 izbornika glasalo je svega 232, te su među gradske zastupnike ušli Ljudevit Subotičanec, Josip Senjak, Mijo Šiprak i Adolf Scheyer.⁵⁷ No još se uvijek nastavlja održavanje koncerata »Domoljuba« i »Podravca«. Iako je pokrenut 1910. godine tjednik *Podravska hrvatska straža* kao list Starčevićeve stranke prava,⁵⁸ prestaje izlaziti u travnju 1912. za Cuvaja, da bi ponovno izašao jedan broj 22. studenog 1913.

⁵⁶ Hrvatski državni arhiv, Politička situacija, XXI, kut. 46 - 1603 Pr od 3.IV. 1912. Ban Mihalović je ukinuo 23. VIII. 1918. Cuvajevu naredbu.

⁵⁷ *Podravska Hrvatska straža*, 50, 24. XII. 1910., 3.

⁵⁸ *Nezavisnost*, br. 8, 21. I. 1911., str. 4.

pod uredništvom Stjepana Zagorca koji je nastavio izlaziti do kraja 1914 godine.⁵⁹ Sve su glasniji zahtjevi za promjenu društvenih prilika.⁶⁰ Centar Koprivnice živi bujnim građanskim životom, a periferija u kojoj živi seljaštvo i radništvo jedva preživljava. Obrtništvo je negdje u sredini, ali je i ono potisnuto na periferiju. U Koprivnici je umro 22. kolovoza 1906. i hrvatski književnik i ugledni šumar Josip Kozarac u Sulimanovićevoj kući u Esterovoj ulici, odbolovavši kod kćeri Mire zadnje dane svog života. Zanimljive su njegove dvije priče »Zagonetka« i »Dvije sestre«, napisane 1903. vezane uz Koprivnicu. Crtice su posve modernističke i prva ukazuje da je pobjednik života vrijeme a druga je priča o lijepoj i ružnoj sestri, istini i laži, koje je teško razlučiti.⁶¹

Poslije Obrtnog zakona od 1884. bilo je više pokušaja organiziranja koprivničkih obrtnika i trgovaca u raznim društvima, ali su ta društva bila kraćeg djelovanja. Najduže je djelovalo Obrtno društvo osnovano oko 1885 godine. Nakon Kongresa obrtnika u Zagrebu 1906. obrtnik Lavoslav Jurić sazvaio je 4. studenog 1906. u Koprivnici sastanak obrtnika i pod predsjedanjem Milana Toljana zaključeno je da se sva koprivnička obrtna društva ujedine. Osnovan je privremeni odbor Saveza hrvatskih obrtnika u koji su ušli L. Jurić, J. Rogina, izrađivač cementne robe Dragutin Zemljarić, kolar Andro Solar, J. Koščal, krčmar Milan Toljan, medicar Stjepan Kovačić, bravar Josip Kartis ml., pogrebnik Ivan Kaučić, tiskar Mirko Neugebauer, urar Oskar Šestak, Valko Igrić, Jakob Gajski, krojač Stjepan Krunoslav Šavor, J. Rozman i S. Piščak koji su sastavili pravila koja su razmotrena 20. svibnja 1907., a 25. ožujka 1908. je osnovana i organizacija Saveza hrvatskih obrtnika u koju se upisalo 79 članova, uglavnom su to bili obrtnici katolici. U upravni odbor ušao je Lavoslav Jurić kao pročelnik. Tajnik ja bio I. Kaučić, a blagajnik V. Igrić. Odbornici su bili O. Šestak, stolar J. Gajski, Jakob Rozman, Anton Lovreković, postolar Mijo Damiš i krojač Petar Levanić.⁶² Taj je odbor radio s uspjehom i 1912. je održana izložba naučnih radova za koju je osobito zaslužan učitelj Julije Jiroušek, a pokrenut je i list obrtnika *Napred* kao list za pouku, gospodarstvo, društveni i javni život, koji je izlazio od 12. travnja 1914. do sredine 1916. i koji je u to vrijeme bio dosta jake mađarske orijentacije te ga je Zvonimir Vargović opomenuo.⁶³ Po svemu se čini da koprivnička podružnica Saveza hrvatskih obrtnika nastoji da vodeće mjesto u komunalnom životu i obrtu zadrže domaći ljudi i to je vjerojatno razlog da ima u podružnici malo došljaka koji se sve uspješnije etabliraju u koprivnički život. Koprivnica je bila uglavnom grad obrtnika i kvalificirane radne snage, pa Rudolf Horvat navodi da je u Koprivnici 1910. živjelo čak 1059 obrtnika.⁶⁴ Mislim da je ovaj broj ipak pretjeran.

Filip Hermann zamjenjuje u ožujku 1911. dotadanjeg kotarskog načelnika dr. Tješimira pl. Mihičića koji odlazi u Viroviticu.⁶⁵ Ponovno jača utjecaj Hrvatsko-srpske koalicije jer Stranka

⁵⁹ »Podravska hrvatska straža«, *Nezavisnost*, br. 1, 29. XI. 1913. Ističe da su šume prodane za 1,144.000 kruna, a ne za 1,500.000 kruna. Detaljizira troškove grada.

⁶⁰ F. J., »Reorganizacija naših društvenih prilika«, *Podravska hrvatska straža*, 50, 24. XII. 1910., 3. Zahtijeva se veća kontrola i jačanje humanitarnih ustanova, pa je 1908. osnovano i Društvo za potporu siromašnih djaka koprivničke male realne gimnazije. (Isto, 51, 31. XII. 1910., 2.)

⁶¹ Katica ČORKALO JEMRIĆ, Josip Kozarac, *Slavonica 3.*, Vinkovci 2008., str. 85. i 86. Postavlja se i pitanje da li je novelu Mira Kodolićeva, napisanu 1895. opisao svoju kćer koja je zahvaljujući ljubavi spoznala vlastitu vrijednost i izrasla u samosvjesnu ženu, koja je u dvojbi da li treba konvenciji braka žrtvovati svoj identitet. I novela *Oprava* iz 1899. ima autobiografske karakteristike. Prikazana je bračna drama i duševne krize suca Vučetića.

⁶² *Spomenspis Saveza hrvatskih obrtnika 1908-1933 povodom dvadesetpeto-godišnjice njegovog opstanka*. Priredili Klement Vučinović i Milan Čupak, Zagreb 1933., str. 191.

⁶³ Zvonimir Vargović, »Poruka čeljadi oko 'Napreda'«, *Podravska hrvatska straža*, 23, 6. VI 1914.

⁶⁴ Rudolf HORVAT, »Koprivnica u svjetlu statistike«, *Demokrat. List obrtničke organizacije*, (Koprivnica), 1919, br. 24, str. 2.

⁶⁵ *Nezavisnost*, (Bjelovar), br. 17, 24. III. 1911.

narodnog napretka bana Nikole Tomašića nije mogla nadomjestiti utrnuću Narodnu stranku. No jaki su i pravaši. Pokušaj sređivanja stanja u državi imenovanjem Slavka Cuvaja za bana i nova kriza koja je rezultirala njegovim odlaskom s banske stolice i imenovanjem dr. Nikole Skerleca za bana koji uspješnije od Tomašića trpi dominaciju Hrvatsko-srpske koalicije u političkom životu svakako je imalo odraz i na grad Koprivnicu čiji se napredak baš i ne gleda s prevelikim oduševljenjem u državnom vrhu. Imenovanje gradskog zastupnika Hoholača za podžupana u ožujku 1911. svakako znači kontrolu Vargovića. Ističe se da grad nema ni čitaonice, ni kazališta te da su obustavljena i predavanja.⁶⁶ Da li je uzrok tome bila štednja ili politika odozgo teško je zaključiti na osnovu dosadašnjih istraživanja. U svakom slučaju stanje u gradu se je promijenilo i umjesto dotadanje raskošnosti započinje se osjećati oskudica, pa sve svakodnevno dijeli i oko 80 obroka dnevno za siromašnu djecu u školi.⁶⁷ Nekada tako dobra sloga u dobru sada se u nevolji pretvara u neslogu i svatko vuče na svoju stranu. To je omogućilo i Stjepanu Radiću da održi skupštinu u gostionici Mate Škrinjara u listopadu 1911. godine.⁶⁸ To je i vrijeme smrti Josipa Franka a na izborima krajem 1911. ponajviše glasova Hrvatska stranka prava je dobila 27 bodova, Hrvatsko-srpska koalicija 25, Vladina stranka 20, Stjepan Radić 8 i srpski radikali tri mandata. Bila je to velika pobjeda Hrvatske pučke seljačke stranke, ali nažalost ovaj sabor i nije realiziran. Već 13. prosinca 1911. suspendiran je gradonačelnik Vargović s razloga što je dao zaplijeniti izborne proglase Stranke narodnog napretka, kao mađaronske stranke, i za povjerenika Koprivnice je imenovan Hermann.⁶⁹ Ovaj nastoji ojačati u Koprivnici mađaronstvo no to izaziva upravo suprotne efekte, i na božićnoj

Cienik

živežnih namirnica u gradu Koprivnici.

po 10 mjesta oko 12. listopada 1915

Tek. broj	vrst	Ciena	
		Kruna	flira
Sočivo			
1	grašak neoljpljeni klgr.		
2	krumpir novi klgr.		20
3	krumpir stari klgr.		
4	korabica komad		10
5	kelj u glavama kom.		10-20
6	ново zelje u glavama kom.		20-30
7	krastavci kom.		
8	pasulj zeleni <i>Maljupani</i>		20
9	luk crveni komad <i>obolje 10 pit i 3 manje</i>		10
10	luk bjeli kom: <i>obolje 10 pit " "</i>		10
11	zeleni šalata glava		
12	jaja kom		10
13	<i>Opah novijem p. 10 pit</i>		40
14	<i>" " " " "</i>		44
15	<i>Peradice " "</i>		24
Mlječni proizvodi			
1	mlieko litra		24
2	vrhnje kiselo litra		
3	vrhnje sladko „		1
4	sir sveži domaći klgr.		60
5	sir suhi domaći (prge)		10-15
6	putar klgr.		3
7	<i>Opah novi 10 pit 10 pit u 10 pit</i>		40
8	<i>Peradice 10 pit 10 pit</i>		44
9	<i>Peradice 10 pit 10 pit</i>		24
Voće			
1	Opah nove klgr.		80
2	<i>Peradice 10 pit 10 pit</i>		20
3	<i>Peradice 10 pit 10 pit 4 manje</i>		10
4	<i>Peradice 10 pit 10 pit</i>		20
5	<i>Peradice 10 pit 10 pit</i>		30
Perad			
1	guska nepitana klgr. <i>Peradice 10 pit</i>	2-6	
2	pilići 1 parmanje <i>2-3 manje</i>	3-4	
3	race 1 parmanje	2-4	
4	<i>Peradice 10 pit</i>	2-4	
5	<i>Opah nova 10 pit</i>	3	
6	<i>Peradice 10 pit</i>	6	

Kralj. redarstveno povjereništvo

u Koprivnici 12. lipnja 1915.

Upravitelj:

[Signature]

Tiskar T. Kostinčera u Koprivnici.

Izvod iz cjenika kraljevskog redarstvenog povjerenstva 12. lipnja 1915.

⁶⁶ *Hrvatska podravska straža*, 14, 8. IV. 1911., 2. Uskoro nakon toga osnovana je čitaonica »Domoljuba«. (*Hrvatska podravska straža*, 18, 6. VI 1911.) I Rudolf Horvat dolazi i drži u hotelu Križ predavanje o Petru Zrinskom i Krstu Frankopanu. (Isto, 17, 39. IV, 2, 1; 20, 20. V. 1911., 1).

⁶⁷ *Hrvatska podravska straža*, 13, 1. IV. 1911.

⁶⁸ »Radićeva skupština u Koprivnici, »*Hrvatska podravska straža*, 41, 14. X. 1911. Peroslav Ljubić je krajem 1911. napustio Virje i otišao u Osijek te je time prestao izlaziti i jedini politički list u Podravini.

⁶⁹ »Suzpenzija gradonačelnika Vargovića«, *Hrvatska podravska straža*, 51, 23. XII. 1911., 3.

zabavi čuli su se poklici »Abzug Mađari« jer je čitav Dubovec pravaški.⁷⁰ Mađari pojačavaju pritisak i aručuju se članci u kojima se osuđuje Vargovićeve politika, pa o tome čita i Zagreb, jer se izjave svjedoka prepričavaju, uveličavaju i napuhavaju a rasprave više puta odgađaju, te se podižu nove tužbe.⁷¹ Sjednice gradskog zastupstva obilježene su svadama, jer domaći obrtnici traže da se radovi daju njima a ne strancima.⁷²

Nakon ostavke bana Nikole Tomašića u veljači 1912. za novog bana imenovan je Slavko pl. Cuvaj iz Ivanjske koji odmah prilazi suspenzijama, globama, cenzuri i zbog te tvrde politike raspušta Hrvatski sabor i vlada kao komesar čvrstom rukom. Koprivničko gradsko zastupstvo je bilo raspušteno još 18. listopada 1911. i posebno povjerenstvo je ispitivalo poslovanje gradske uprave u Koprivnici od 1909. do 1911. godine ne našavši ništa kriminalnog izuzev prevelike potrošnje u korist grada.⁷³

Ban Cuvaj banovao je Hrvatskom posve drugačije od Nikole Tomašića i to je osjetila i Koprivnica. Zbog cenzure novine često imaju čitave stranice bijele a onda je u veljači raspušten Hrvatski sabor i Cuvaj vlada kao komesar. Slijede brojna premještanja činovnika. Rješenjem županijske oblasti u Bjelovaru od 8. veljače 1912. ponovno je imenovan Vargović u svojoj gradonačelničkoj dužnosti, te su ga građani dočekali govorom mjernika Tomislava Horvata i otpjevali Zrinsko-Frankopanku, a »Domoljub« pjesmu »Planula zora«, dok se zabava nastavila u restauraciji Graffa i u gostionici Kovačić do kasno u noć.⁷⁴ Netko je i ispjevao pjesmu kao podsjetnik na kratkotrajno udaljavanje Vargovića s položaja gradonačelnika.:

*»U Koprivnici zapal sneg,
Da ni videt nikom prek,
Z nega deca puna mara,
dovela si komesara.
Al prek noći nuto juga,
Zgrabi decu strašna tuga,
Ar mu jug je zamel trag,
Pojel ga je bogca vrag.«⁷⁵*

Grad kao da je eksplodirao od veselja i redale su se pokladne zabave svih društava (»Podravca«, »Domoljuba«, Dobrovoljno vatrogasno društvo). Dobrotvorno gospojinsko društvo je prilikom zabave u Vatrogansom spremištu skupilo 5.451 krunu.⁷⁶ No ta je veljača bila vrlo oštra i u sajamski dan vladala je velika vijavica te se smrznulo nekoliko žena koje su došle na sajam.⁷⁷ Ve-

⁷⁰ *Hrvatska podravska straža*, 1, 6. I. 1912., 2. Ovo je uskliknuo ljekarnik Fišl. Na silvestarkoj zabavi i Aleksandar Vargović, sin gradonačelnika spriječio je uredovanje redarstvenog povjerenika Klobučarića te je bio osuđen na trodnevni zatvor bez mogućnosti da se kazna pretvori u globu. (»Opet nova hapšenja«, *Hrvatska podravska straža*, 2, 13. I. 1912., 3). Zbog »Abzug Mađari« osuđeni su i liječnik Milivoj Javand, koji je i poginuo u Srbiji 1914. s tisuću kruna globe te Ivan Čupan sa četiri dana zatvora što je prilikom odlaska kapelana Stehna na željezničkoj stanici pjevao nacionalističke pjesme, a novi šef stanice nije šutio kao raniji Kalnaj već sve sumnjivo prijavljivao redarstvu. (Isto, 3, 20. I. 1912., 3).

⁷¹ *Hrvatska podravska straža*, 3, 20. I. 1912., 2., tužbe su podignute i kod Sudbenog stola u Zagrebu.

⁷² Gradsko zastupstvo 16. I. 1912. *Hrvatska podravska straža*, 3, 20. I. 1912., 3.

⁷³ Izvršena je usporedba koliko je potrošio za narodne i prosvjetne svrhe grad Bjelovar a koliko Koprivnica te je ocijenjeno da je grad Bjelovar potrošio 37.200 kruna, a Koprivnica 51.710 krunu. (»Koliko troši grad Koprivnica za narodne i prosvjetne svrhe«, *Hrvatska podravska straža*, 5, 3- II. 1912., 2.) Na tužbu Vargovića odvjetnik I.N. Ščerbak je osuđen na 80 kruna globe i onda ponovno na 100 kruna. (*Hrvatska podravska straža*, 10, 9. III. 1912., 2, ; 12, 23. II. 1912.)

⁷⁴ »Uspostava gradonačelnika Vargovića«, *Hrvatska podravska straža*, 6, 10. II. 1912., 1.

⁷⁵ *Hrvatska podravska straža*, 6, 10. II. 1912. Kako je zvučala čitava pjesma ne znamo jer je nastavak pjesme zaplijenjen.

⁷⁶ *Hrvatska podravska straža*, 6, 10. II. 1912., 3.

⁷⁷ *Hrvatska Podravska straža*, 6, 10. II. 1912., 3. Jednoj djevojci iz Radeljevovog sela smrznuli su se prsti a iz Močila su stradale dvije žene, te Jalža Mlinarić iz Dravskih konaka.

lika zabava s komadima »Koprivnički služnik«, »Stara baka Ljuba«, »Stari neženja« i »Grozno umorstvo« davane su još uvijek kod Ganzera. Veliki gubitak pretrpjela je Koprivnica kada je Vladimir Stahuljak 1911. odselio na Sušak pa zbor »Domoljuba« vodi kateheta Stjepan Haberštok koji preuzima i zbor Cecilije.⁷⁸

Među najjačim porezovnicima Koprivnice iskazani su početkom 1912. župnik Stjepan Zagorac sa 1594 kruna neposrednog poreza, Ljudevit Toplak s 1386, Jaques Hirschl sa 1181, odvjetnik Ivan Ščerbak sa 856, apotekar Krešimir Derenčin sa 853, trgovac Gjuro Vaić sa 785, trgovac Adolf Scheyer sa 752, licitar Josip Sulimanović sa 678, ljekarnik Vjekoslav Fischl sa 671, odvjetnik dr. Slavko Volf sa 577, odvjetnik i javni bilježnik dr. Arnold Pulgram sa 564 i dr. Edo Dorčić odvjetnik i II. javni bilježnik sa 574 kruna neposrednog poreza.⁷⁹ Najbogatiji ulaze u županijsku skupštinu u Bjelovaru po censusu. U toj skupštini bilo je i biranih ljudi, pa je Josip Vargović kandidiran i svibnju 1914. za županijskog zastupnika s Blažom Gjurkom, Stjepanom Nemećem, Stjepanom Kovačićem i dr. Edom Šubertom.⁸⁰ Zanimljivo je da se najbogatiji trgovci ne nalaze na ovom spisku što ukazuje da se imovina mogla nalaziti u dionicama ili u nekim drugim fondovima koji su bili izvan evidencije izbora. Bilo je trgovaca koji su zazirali od politike i gledali svoja posla. Dakako ova lista se je mijenjala svake godine.

Na općinskim izborima 1913. Vargović je izgubio te je prestao biti gradski načelnik i sada su mnogi iskoristili mogućnost te su sve zlo Koprivnice svalili na Vargovića, a osobito Stjepan Zagorac, koji je o Vargovićevom gradonačelnikovanju prenio i u hrvatsku sabornicu, jer da je Vargović prekoračio proračunske stavke gradskog proračuna bez dozvole Zemaljske vlade. Umjesto da troši samo kamate od glavnice dobivene prodajom šuma, Vargović je potrošio cijelu šumsku glavicu i time lišio grad daljih investicija.⁸¹ No mnogi su žalili za Vargovićem. U pjesmi »Plač Jožine« poznati pjesnik piše:

*»Najljepše smo tek počeli
Al' sad ste nas sasma smeli.
Mi htjedosmo još i više
Izbori nas tad ubiše.«*

Vargović nije još politički posve mrtav. On je gradski zastupnik, a pored toga predvodi vatrogasce. Međutim na javnoj sceni se pojavljuju novi aktivni ljudi - političari, pa Ivan Kraljić traži da se u kolovozu i rujnu 1914. odobre iznimno dva godišnja sajma, jer da je u proljeće bilo ružno vrijeme te je stoga prodaja podbacila.⁸² To je i razumljivo s obzirom na stanje gradske blagajne (Tablica 3).

No da Vargović nije tako postupio i utrošio glavicu, Koprivnica bi ionako za vrijeme Prvoga svjetskog rata ostala bez tih novaca koji su uzimani kao ratni zajmovi.⁸³ Vargović dako nije znao da će doći do rata, ali je očito mislio da su investicije najbolje gradsko ulaganje, a ne štednja. Kao bankar vjerojatno je osjetio

Tablica 3.: Proračun grada Koprivnice 1913 i 1914. godine (u krunama)*

Stavka	Godina 1913.	Godina 1914.
Potreba	359.707	326.843
Pokriće	293.908	256.774

* *Podravska hrvatska straža*, 52, 21. XI 1914. Zbog razlike od 70069 kruna nametnut je na izravni porez od 100.674 kruna prirez od 70 % što je jako opterećivalo građane

⁷⁸ Dragutin FELETAR, *Glazbeni život Koprivnice*, Koprivnica, 1977.

⁷⁹ »Najjači porezovnici u gradu Koprivnici«, *Hrvatska podravska straža*, 7. 7.II. 1912., 2-3.

⁸⁰ *Podravska hrvatska straža*, 21., 23. V 1914. 1.

⁸¹ Isto. Istragu protiv Vakanovića je vodio županijski tajnik Lugarić.

⁸² »Gradsko zastupstvo 20. V 1914. *Podravska hrvatska straža*, 21, 23. V. 1914., 2.

⁸³ Gradsko poglavarstvo je u studenom 1914. poklonilo za rati zajam 50.000 kruna. (*Podravska hrvatska straža*, 53, 28. XI. 1914., 1) No to nije bilo dosta i slijedilo je još šest velikih davanja usprkos ograničene zarade, nestašice hrane, mobilizacije ljudi, rekviriranje stoke i konja itd.

da dolaze teška vremena i da nisu sigurna. Uspjeh Vargovićevo načelnikovanja leži u ravnomjernom razvoju gospodarskih, prosvjetnih i društvenih potencijala te poštivanja ljudskog rada i lagane komunikacije s građanima.

Zahvaljujući Vargoviću Koprivnica je postala moderan gradić, bogatiji od drugih gradova iste veličine u kojem su se stranci rado naseljavali. U Koprivnici je bilo više rada nego u drugim mjestima nagodbene Hrvatske ali i više kulture i zabave, a i sloboda vjere je bila izražena. Vargović je cijenio i povijest pa je kod dr. Rudolfa Horvata naručio pisanje knjige povijest Koprivnice.⁸⁴ Zahvaljujući Vargoviću sjajno je završen proces preobrazbe Koprivnice u urbano središte i otklonjeni mnogi relikti vremena kada je Koprivnica bila tvrđava na granici s osmanskim carstvom. Marijan Špoljar nazvao ga je čovjekom izuzetnog radnog elana, čovjekom akcije i pragmatike, pravim menagerom u današnjem smislu riječi.⁸⁵

KOPRIVNICA OD 1913. DO 1918. GODINE.

O ratnom vremenu u Koprivnici trebalo bi napisati poseban rad na osnovi građe očuvane u fondovima Zemaljske vlade. G. 1913. Balkanski je poluotok postao bure baruta. Tisza je u lipnju 1913. preuzeo položaj predsjednika mađarske vlade, ali mađarska politika prema Hrvatskoj nije bila primjerena političkoj situaciji i potrebama pa su se političke prilike pogoršavale pod utjecajem Balkanskih ratova u očekivanju velikog prodora Austro-Ugarske prema istoku gdje je sve više jačala Karađorđevićeva Srbija. U zraku se osjećao nemir već 1913. godine, pa i *Podravska hrvatska straža* u tiskari Neugebauera te godine ne izlazi, a 1914. tiska se od ožujka u tiskari Vošicki.

Međutim ban Skerletz je uspio donekle do 1914. ustaliti političku scenu, slušajući naredbe odozgo ali i smirujući situaciju na terenu. Za kotarskog načelnika dolazi iz Bjelovara Dragutin Murat koji je i gradski povjerenik.⁸⁶ Kotarski načelnik od 22. siječnja 1913. pa do 21. XI. 1913. je Ivan M. Horvatin Stubičan.⁸⁷ Nakon njega ponovo dolazi Murat.

G. 1913. izabran je za novog gradonačelnika Koprivnice poštanski oficijal Josip Kamenar, čija je obitelj u politici Koprivnice od 1848. godine. Fran Kamenar bio je sušta protivnost Vargoviću. Kao gradski povjerenik Kamenar usporava razvoj Koprivnice. Iako dovršen u drugoj polovici 1914. Kamenar nije otvorio željeznički kolodvor, a kad je otvoren bilo je to bez slavlja koje je građanstvo očekivalo. Onda gradsko zastupstvo odbija dalje pomagati Ćirilo-Methodskom društvu, odbija primiti u zavičajnu vezu Hinka Becka i Gezu Hirschla a ukinuta je i stipendija Josipu Lončariću, seljačkom sinu koju je studirao pravo.⁸⁸ Te su odluke donesene prije sarajevskog atentata i stoga su gotovo neobjašnjive. Gradska uprava obilježena je aferama i nesnalaženjem. Šumar Viktor Bönel prodavao je gradska drva kao svoja radi čega je suspendiran od službe. Fran Kamenar kao gradonačelnik rekao je da se i u gradu »varalo i kralo« na što je Vargović, koji je ostao u gradskom zastupstvu, zatražio ispriku zajedno s podnačelnikom A. Betlheimom.⁸⁹ Velikih pro-

⁸⁴ Dakako da je odlazak Vargovića s mjesta načelnika s kojim je Rudolf Horvat dogovorio pisanje povijesti Koprivnice odložilo realizaciju ovog projekta do 1943. godine, pa je knjigu »Povijest slobodnog i kraljevskog grada Koprivnice« objavio tek 1943. godine. Knjiga je gotovo izgubljena jer je 1945. javno spaljena na koprivničkom glavnom trgu. Srećom je ostalo nekoliko primjeraka, a poslije 1993. objavljena su dva reprintsa ove knjige.

⁸⁵ Marijan ŠPOLJAR, Vargović - pragmatičar ili vizionar, *Scientia Podraviana*, 14, 1999., str. 11.

⁸⁶ *Nezavisnost*, br. 37, 10. VIII. 1912. i br. 38, 20. VIII. 1912.

⁸⁷ Ivan M. Horvatin (Poljanica kod Bistre, k27. II. 1878.) Završio veliku gimnaziju u Varaždinu i pravo u Zagrebu. U Koprivnicu je došao nakon službovanja u Ivancu, Ludbregu, Zlataru i Bjelovaru, te je bio dobro upoznat s prilikama u ovom kraju (HDA, Personalni dosje Banovine Hrvatske 18915).

⁸⁸ *Podravska hrvatska straža*, 5. 21. I. 1914., 2.

⁸⁹ *Podravska hrvatska straža*, 10, 7. III. 1914., 3. i 11, 14. III. 1914., 2.

blema prouzrokuje i plinara pa se traži komisijski pregled. Na sjednici 7. ožujka 1914. položili su zastupničku prisegu dr. Edo Dorčić i Stjepan Zagorac ali je zbog Kamenarove klevete prijašnjeg gradonačelnika i zastupnika održana vrlo burna sjednica gradskog zastupstva 27. ožujka 1914. u prisutnosti velikog župana Bjelovarsko-križevačke županije Teodora Bošnjaka te je postavljen na čelo gradske uprave vladin komesar Smith koji je obnovio istragu protiv Vargovića.⁹⁰

Do objave rata održavane su i priredbe. Četrdesetgodisnjica rada Tome Šestaka kao zborovođe »Podravca« proslavljena je 2. veljače 1914., a onda je proslavljena 27. i 28. lipnja i 40-godišnjica »Podravca«, te je poslije predavanje Rudolfa Horvata o povijesti Koprivnice izvedena »Himna Podravca« koju je napisao Šestak.⁹¹ Održan je i »Trgovački ples« u hotelu Križ u veljači, izvedena je komedija »Seljaci u gradu«. Na Zabavi 24. veljače u Križu izvedena je šaljiva opera Tome Šestaka »Nos selskog suca« na libreto Đure Estera, a pjevali su Gjuro Ivančić, S. Schwartz, Đ. Rosenberg te Julio Jiroušek. »Domoljub« je održao tijekom veljače dvije zabave i na jednoj je svirala glazba 53 pješačke pukovnije iz Zagreba jer je gradska glazba nakon odlaska Vargovića s mjesta gradonačelnika prestala djelovati, a na drugoj su izvedene skladbe Đure Prejca i S. Biničkog te izveden skeč »Iz Imbrekove torbe«.⁹² U hotelu »Križ« održana je 14. ožujka 1914. Purimska zabava a kapelnik Franjo Zitta upravlja orkestrom.

U Sabor je ponovno izabran 13. prosinca 1913. Stjepan Zagorac, i njegovo djelovanje u Saboru tijekom rata gotovo je nezamjetljivo u odnosu na radikalizam prvih dana saborskog djelovanja. Održao je ipak jedno zanimljivo izlaganje 8. veljače 1914. prigodom otvorenja četvrtog vladinog odjela pod nazivom Narodno-gospodarstveni odsjek čime je faktički Hrvatsko-ugarska nagodba, koja je Hrvatsku ostavljala bez mogućnosti da donosi odluke o gospodarstvu, izmijenjena, na čemu je radio Pavao Rauch još od 1908. godine.⁹³

Žalobna sjednica gradskog zastupstva nakon atentata u Sarajevu održana je 30. lipnja 1914. i nakon toga je nastupilo posebno stanje restrikcije samouprave i upravljanja gradom od vladinog povjerenika koji prima naredbe od bana Skerletza iz Zagreba i vojnih organa te ih preko Kamenara koji je formalni gradonačelnik do 1919. i preko Josipa Margetića, kotarskog predstojnika koji je i upravnik grada, provodi u život. Restrikcije su velike. U rujnu 1914. veliki župan Vladimir Treščec Branjski povjereva kapetanstvo u gradu Milanu pl. Huzjaku, koji cenzurira sva pisma i pošiljke, ograničava kretanje stranaca, osobito nakon što je otvoren logor za internirce. On je vodio i akciju vraćanja djece na njihova ognjišta poslije završetka rata. Cijene živeža naglo rastu, a skupljanje pomoći za ranjenike koji svakodnevno stižu u koprivničku bolnicu vršeno je preko Crvenog križa koji je kako se čini bio uzorno organiziran,⁹⁴ te kroz humanitarna društva koje prikuplja pomoć za obitelji mobiliziranih vojnika.⁹⁵ Skuplja se i zlatni novac u zamjenu za medalju koje su se štancale u neizmjernim količinama. Školska nastava se ograničava na svega dva puta tjedno i restrikcije

⁹⁰ »Interpelacija za g. Zagorca«, *Podravska hrvatska straža*, 12, 21. III. 1914., 2.

⁹¹ *Podravska hrvatska straža*, 27, 4. VII. 1914., 2.

⁹² *Podravska hrvatska straža*, 6. 7. II. 1914., 2, i 7, 14, II. 1914.; 8, 21. II. 1914., 2.

⁹³ *Podravska hrvatska straža*, 8, 21. II. 1914., 1.

⁹⁴ Prvi konvoj od 70 ranjenika stigao je u Koprivnicu u rujnu 1914., a onda se to nastavilo tijekom slijedećih mjeseci. U početku su se iskazivala imena ranjenika s navođenjem njihove pukovnije, a kasnije se takve informacije nisu objavljivale. (*Podravska hrvatska straža*, 42, 30. IX. 1914., 2). Radi nabave lijekova skresane su na sjednici gradskog poglavarstva 6. listopada 1914. plaće činovnika i namještenika za polovicu. (Isto, 44, 7. X. 1914.,) Tih je dana došao grof Janković, prof. N. Krešić i tajnik Crvenog križa Hrvatske i Slavonije Josip Badalić u inspekciju Crvenom križu. (Isto, 45, 10. X. 1914.)

⁹⁵ Tako je Zvonimir Vargović sakupio za obitelji vojnika u kolovozu 1914. godine 557 kruna. (*Podravska hrvatska straža*, 34, 22. VIII. 1914., 35, 29. VIII. 1914., 2.) Osnovan je i građanski odbor na čelu s J. Vargovićem, tajnikom Franom Jurkovićem i blagajnikom Viktorom Gvozdićem te su se i oni bavili skupljanjem, ali su i pomagali građane koji su zapali u teškoće.

postepeno zahvaćaju sve oblike života. Bijeda postaje sve izraženija.⁹⁶ No najveći danak bila je uplata sedam ratnih zajmova. U slučaju da je netko upisao premalu svotu bio je prozivan i na taj su način mnogi relativno imućni ljudi ostali bez cijele uštedevine što je utjecalo na promjenu njihovog društvenog statusa poslije završetka Prvoga svjetskoga rata. Za rata Gradsko poglavarstvo je utvrđivalo cijene i cjenik je potpisivao upravitelj redarstvenog povjerenstva Margetić, pa Mindtszenty i drugi, no hrana se prodavala potajno po znatno višim cijenama a u aprovizaciji je nije bilo, što je mnoge ljude bacilo na ivicu gladi. Racioniran je bio i ugljen i drvo.

Grad je dočekao rat nespreman i ljudi su bili nezadovoljni zbog raznih ograničenja koje su zahvatile ne samo politički već i društveni život. Svatko se snalazi kako zna. Tisak je u Zagrebu znatno ograničen i cenzuriran, ali se tiskar Vinko Vošicki snalazi te počinje 1914. tiskati *Ilustrovane novosti* koje su se distribuirale više u Zagrebu nego u Koprivnici. No vijesti se šire preko gostionica, a grad Koprivnica ima 13 registriranih gostionica i dva svratišta odnosno hotela.⁹⁷ Jednako su aktivni i obrtnici, a bravar Ljudevit Brozović je patentirao štednjak Utilior koji je štedio drva a za koji su pokazali interes trgovci iz Bruxellesa, Berlina i Pešte.⁹⁸

Obrtnici organizirani u podružnicu Saveza hrvatskih obrtnika podupiru ratne udovice novcem i uslugama, a jednako tako rade i razne udruge koje prikupljaju pomoć za stradalnike rata. Trebalo je davati pomoći obiteljima mobiliziranih pa je taj posao išao preko gradske uprave bili uključeni i učitelji i svi dobronamjerni ljudi.

G. 1912. osnovana je u Koprivnici i ženska stručna škola, a učiteljica te škole Štefanija Ježek se zajedno sa članovima Dobrotvornog gospojinskog društva koje je brojilo pedesetak članica uključila u tu akciju. U listopadu 1914. uprava ovog društva izabrala je rasijsku veleposjednicu groficu Ludmilu Inkey rođ. Deym i Agnezu Živković za počasne članove, te su zajedničkim radom s učiteljima i odvjetnicima zbrinuli dosta istarske djece.⁹⁹ To je u svakom slučaju bilo presudno da je Koprivnica i okolica prihvatila prvi konvoj istarske djece ugrožene ratom. Nitko nije mogao biti izostavljen. Na području koprivničkog, đurđevačkog i ludbreškog kotara primljeno je gotovo 500 djece, a samo u gradu Koprivnici pedesetak. G. 1917. imućnije obitelji su primile dosta djece iz Istre i Bosne na prehranu a osnovan je i posebni odbor na čelu s odvjetnikom i javnim bilježnikom u Koprivnici dr. Edom Dorčićem, pa i ne začuđuje da je najveći broj djece zbrinut u Koprivnici i okolici bio iz Istre i Hrvatskog primorja te Slovenskog primorja. Dr. Dorčić je uputio 16. listopada 1917. poseban proglas koprivničkim građanima i tražio je da se 50 djece smjesti u gradu a 200 u kotaru. Akciju je podržao i gradonačelnik Fran Kamenar i kotarski sudac Mato Golubović, pa je ova akcija bila dosta uspješna premda je većinu djece radi nestašice i skupoće hrane u Koprivnici trebalo smjestiti na selo, gdje se lakše dolazilo do hrane. Pismena dokumentacija potvrđuje zbrinjavanje 744 djece u tri podravska kotara, ali utvrđivanje imena udomitelja nije posve pouzdano.¹⁰⁰

Tek nakon smrti kralja Franje Josipa i dolaska kralja Karla VI. na prijestolje uveden je nešto liberalniji postupak, ali su ratne prilike i dalje prisiljavale vlasti da se provodi kruti sustav cenzure i

⁹⁶ M. KOLAR, Prehrana u Hrvatskoj u 1918. godini, Zbornik 1918. u hrvatskoj povijesti, Referat održan na znanstvenom skupu 29. listopada 2008. u Matici Hrvatskoj.

⁹⁷ Gostionice drži E. Graf, Vartička, Bilić, Kovačić, Durlen, Šafar, Jembrik, Friben, Kromar, Becić, Steiner, Vyborni, Barabaš, a Hotel »K Caru Austrijanskomu« i hotel »Križ« nadopunjavaju ponudu (*Podravska hrvatska straža*, 2, 10. I. 1914., 3). Gostionu »Dalmatinski podrum« na Banskom trgu preuzeo je Vilko Gjurin te joj je promijenio ime u »Hrvatski sokol« otvorivši i kavanu. Malnar vlasnik gostione »K veselom Mateku« preuzeo je gostionu Mate Škrinjara.

⁹⁸ *Podravska hrvatska straža*, 3, 17. I. 1914., 3. i 4, 21. I. 1914. U Bruxellesu traži štednjak firma »Union«, u Berlinu Herman Kochl, a u Budimpešti Aron Molnar.

⁹⁹ *Podravska hrvatska straža*, 46, 14. X. 1914.

¹⁰⁰ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Briga Podravine za djecu ugroženu u Prvom svjetskom ratu, *Podravina*, vol. V, br. 10, Koprivnica 2006., 135, 141- 145, 148-151. Mnoga djeca su i izmješšana pa nisu ostajala kod prvotnog udomitelja a vrlo brzo se je pokazalo da činovničke obitelji ne mogu hraniti pridošlice već samo seljačke obitelji.

racioniranja hrane uveden na početku rata. Nekoliko dana poslije smrti Franje Josipa Stjepan Radić je podnio interpelaciju Saboru o potrebi ukidanja prijekog suda koji je uveden na području čitave Hrvatske, ali je prijedlog odložen jer je administrativna vlada odbijala upletanje u ta osjetljiva pitanja.¹⁰¹ Radić je ukazivao i na švercanje, na bogaćenje nekih na račun ratnih nabava, te na velike štete koje se nanose zemlji neprimjerenim gospodarenjem i uopće senzibilizirao narod na socijalno-gospodarske probleme. Rekvizicije stoke se vrše nasilno, a isto tako se ubiru i ratna davanja. Upravne vlasti su updale u domove. Radić je posebnom interpelacijom 31. srpnja 1917. zatražio mišljenje bana o obnovi austro-ugarske gospodarske i financijske nagodbe i što se poduzima povodom tendencija potpunog odcjepljenja Ugarske od Austrije i kva će biti sudbina hrvatske u tom slučaju.¹⁰²

Crkva Sv. Nikole ostaje bez šest zvona izlivenih u Zagrebu i Grazu, pa se oduzima čak i najstarije koje je bilo izliveno 1807. godine. I franjevačka crkva ostala je bez dva zvona koja su prelivena u topove. Ostavljeno je samo jedno zvono.¹⁰³ Koprivničanci su vjerojatno više nego ratno gospodarstvo osjećali ovu tišinu. Svako je zvono svojim glasom reguliralo život grada i građana, veselje i tugu. A sada je zavladała tišina, a jedno zvono javljalo se ponajviše da objavi da je jedan građanin zauvijek napustio Koprivnicu.

Gradom se vlada propisima gradonačelnika Kamenara, ali se ipak u mogućim okvirima održava društveni život. Zanimljivo je spomenuto da je Mira Malančec pratila u Beču na glasoviru na Preradovićevoj proslavi 13. svibnja 1918. guslača Milana Jovanovića i da je na programu Katalinić Jeretov deklamirao »Odu Slavjanu«, i »Zora puca bit će dana«.¹⁰⁴

Fran Kamenar se odazvao pozivu zagrebačkog gradonačelnika Stjepana Srkulja, profesora povijesti i rođenog Varaždinca, te je na konferenciji načelnika gradova 30. i 31. kolovoza 1917. među ostalim važnim zaključcima o organiziranju prehrane pridružio se i prijedlog da treba eliminirati one ustavne zakone koji stežu gradsku autonomiju, a osobito da treba ukinutu podjelu na gradove I. i II. vrsti te da svi budu izravno podređeni vladi. To je podržao i križevački kapetan Milan pl. Huzjak i varaždinski kapetan Antun Antunović, a zanimljivo je da je zapisnik vodio Ranilović, vjerojatno iz Novigrada Podravskog.¹⁰⁵

1918. godina u odnosu na 1917. prema karikaturi Vöröszsa (Ilustrovani list, Koprivnica, 1917. br. 52 str. 1080)

¹⁰¹ HDA, Interpelacije, kut. 1197. - Interpelacija u saboru 22. XII. 1916. Radić je samo 9. ožujka 1917. predao više interpelacija među kojima da se donesu Zakon o dječjem danu, Zakon o zastupanju obitelji poginulih, Zakon o zaštiti seljačkog posjeda, Zakon o primjeni naučne osnove za gospodarstvu, te Zakonsku osnovu o školskoj reformi.

¹⁰² HDA, Interpelacije, kut. 1197, interpelacija br. 329 iz 1917.

¹⁰³ L. BROZOVIĆ, N. dj., str. 68. i 78.

¹⁰⁴ Blagoje BERSA, *Iz dnevnika*, str. 419.

¹⁰⁵ Državni arhiv Zagreba, Opatička 28, Gradsko poglavarstvo Zagreb, kut. 84. Predsjedništvo 1918. - spisi 976 Prs od 4. X. 1918.

Veliki župan Bjelovarsko-križevačke županije Ladislav Labaš Blaškovečki¹⁰⁶ trebao je kao banski povjerenik kontrolirati i kotarsku ali i gradsku upravu. Pored mnogo dobrih stvari koje je učinio, kao što je zbrinjavanje brojne gladne djece, upleo se i u aferu s hranom u koprivničkom logoru za internirce u Žlebiću i taborištu u Koprivnici. Hrana koja je dolazila od švicarskog Crvenog križa švercala se potajno u Zagreb.¹⁰⁷ Iako je njegova umiješanost bila mala, odmah nakon stvaranja Države Slovenaca, Hrvata i Srba bio je umirovljen, ali se kasnije vratio na političku scenu kao gradonačelnik Bjelovara. Internirci Srbi iz Srijema bili su u logoru pod dosta strogim režimom. No francuski državljani mogli su se gotovo slobodno kretati i našli su u Koprivnici dosta prijatelja.

Kraj rata značio je slom dotadanje vlasti. U kaotičnom vremenu brzog umiranja i španjolske gripe politički su se događaji ubrzavali. Stjepan Radić koji ranije nije smio doći u Koprivnicu radi održavanja skupštine zabranom velikog župana, pojavio se već 25. listopada 1918. u Koprivnici te je govorio na velikoj pučkoj skupštini, izloživši svoj program koji ga je početkom 1919. odveo u gotovo trogodišnji zatvor.¹⁰⁸

ZAKLJUČAK

Koprivnica je u 18 godina početkom dvadesetog stoljeća prošla fazu naglog razvoja i uzdizanja da bi razdoblje od 1913. do 1918. bilo označeno kao vrijeme stagnacije i pada. Nosioći uzdizanja bili su trgovci i industrijalci koji su kasnije bili najviše pogođeni ratom. U ovom radu se vidi da se Koprivnica od 1901. do 1913. razvijala vrlo skladno i da je postojao suživot raznih nacija i vjera što je svakako doprinosilo njenom razvoju kao što je postojala i međusobna suradnja društava i koprivničke elite.

SUMMARY

During the early years of the 20th century Koprivnica went through the phase of rapid development and economic and political growth which was replaced by a period of stagnation and decline which lasted from 1913 to 1918.

Traders and local industrialists were the two main driving forces of the economic growth. This paper shows Koprivnica harmonious development from 1901 to 1913 with the peaceful coexistence of different nationalities and religions which certainly contributed to the economic success. The incoming war stopped any further development and brought disharmony in a society.

Press, literature and archival documents were used to point out the main subjects of that comprehensive development which included government, education, social life, commerce, trade and industry - all elements which influenced the city development in that particular time.

¹⁰⁶ Dr. Ladislav Labaš Blaškovečki (Ludbreg, 1857. - Zagreb, 11. XI. 1928.) Završio je pravni fakultet u Zagrebu i kao upravni činovnik radio je u mnogim mjestima da bi 27. veljače 1916. bio imenovan županijskim povjerenikom za Bjelovarsku-križevačku županije i taj je posao radio do 21. studenog 1918. kada je umirovljen na vlastitu molbu.

¹⁰⁷ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Logor za internirce u Žlebiću i glavno središnje taborište za internirane i evakuirane u Koprivnici 1915.-1917. godine, *Podravski zbornik*, 30, 2004., 153-176. Logor je raspušten 1917. nakon što je na austro-ugarsko prijestolje došao Karlo VI., koji nažalost nije uspio ostvariti brzu reformu kako bi završio rat, uslijed otpora vojnih krugova.

¹⁰⁸ »Velika pučka skupština u Koprivnici«, *Podravec*, br. 3. XI. 1918.